

Politisk nytenkning i møte med den nye innvandringen

En idéanalyse av to sosialdemokratiske partier

Kristian Salte

Masteroppgave i statsvitenskap

Institutt for statsvitenskap
UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

© Kristian Salte

2015

Politisk nytenkning i møte med den nye innvandringen – En idéanalyse av to
sosialdemokratiske partier

Kristian Salte

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Sosialdemokratiets møte med nye sosiale rammevilkår danner det tematiske bakteppet i denne analysen. Med en ideanalytisk tilnærming har jeg studert hvordan de sosialdemokratiske partiene i Norge og Sverige har argumentert i debatter om statsborgerskap på 2000-tallet. Arbeiderpartiet (Ap) og Socialdemokraterna (SAP) inntok svært ulike standpunkter da Norge og Sverige reformerte sine statsborgerskapslover i henholdsvis 2001 og 2005. Mens Ap representerer en innstrammingslinje, har SAP lagt seg på en liberaliseringslinje. Dette kommer til uttrykk i Aps betoning av språklige naturaliseringskriterier på den ene siden, og Socialdemokraternas aksept av dobbelt statsborgerskap på den andre. Dette kan ses i lys av et større mønster der partiene i økende grad fra 70-tallet har konkludert forskjellig i spørsmål som omhandler innvandring og innvandrere. Dette er interessant i lys av Ap og SAP som tradisjonelt svært like søsterpartier, og med tanke på det utstrakte statsborgerrettslige samarbeidet mellom Norge og Sverige gjennom størstedelen av 1900-tallet.

En ambisjon i denne oppgaven har vært å identifisere hvordan partiene forvalter sin felles idetradisjon i lys av disse spørsmålene. Jeg argumenterer for at partiene – i sine fortolkninger av innvandringsrelaterte utfordringer – definerte det overordnede sosialdemokratiske målet om sosial rettferdighet ulikt. Arbeiderpartiet lente seg på et tradisjonelt perspektiv der sosioøkonomisk status representerer den mest sentrale og relevante sosiale inndelingen i samfunnet. Et hovedproblem for Ap var at innvandrere mangler språklige verktøy og økonomiske ressurser. Foruten å utgjøre en trussel mot velferdssystemets moralske og økonomiske bærekraft, fryktet man at dette gjør innvandrere passive og mer utsatt for utnytting og sosial marginalisering. Partiets strategi, slik den fremtrer i debattene om språkkrav, kan tolkes som en forlengelse av den paternalistiske sosialdemokratiske *metoden for samfunnsendring*. Et sentralt politisk mål var – med språkkrav som et virkemiddel – å effektivisere innvandrernes sosioøkonomiske integrasjon gjennom økt statlig kontroll. Til sammenligning er SAP av den oppfatning at politikken må innrettes mot konflikt og urettferdighet som er betinget av etniske og kulturelle rangordningsnormer. Et hovedproblem for SAP var migrantenes sårbare identitet i deres møte med diskriminering og rasisme. Foruten å representere et hinder for individenes integrasjon i samfunnet, vurderte SAP dette som et moralsk problem for Sverige som samfunn. Partiets argumentasjon har ideologisk forankring i den sosialdemokratiske *folkhemsvisjonen* og i det sosialdemokratiske *normative*

grunnsyn. Partiets liberale tolkning av prinsippet om dobbelt statsborgerskap kan forstås som en institusjonalisering av retten til tilhørighet for migranter.

Til slutt i oppgaven posisjonerte jeg partiene i lys av etablerte perspektiver på statsborgerskap. Dette dannet utgangspunktet for en diskusjon av mulige forklaringer på partienes ulike politiske veivalg. Jeg lanserte partienes holdning til kollektiv nasjonal frihet som en potensiell nøkkelvariabel i søket etter den politiske divergensens ideologiske røtter – et meningsavvik som antagelig kan spores til partienes virke i land med til dels svært ulike historiske erfaringer og nasjonsbyggingsprosesser. Det er grunn til å anta at nasjonsforståelsene påvirker partienes holdning til nasjonalstatlige prinsipper og til statsborgerskapets funksjon. Samtidig synes de ulike nasjonsforståelsene å harmonere ulikt med partienes felles idetradisjon, og med rådende ideer og ideologiske strømninger felles for den vestlige verden.

Forord

Jeg ønsker å rette en takk til de som har vært involvert i arbeidet med denne oppgaven. Takk til hovedveileder Øivind Bratberg og biveileder Arnfinn Midtbøen. Takk for grundige gjennomlesninger og gode kommentarer i forbindelse med oppgavens oppbygning og struktur. Takk til broren min for korrekturjobb og konstruktive tilbakemeldinger. Til sist vil jeg takke familie og venner for god støtte underveis.

Antall ord: 24 098

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
	Gjennomføring og oppgavens struktur.....	3
2	Metodisk tilnærming.....	5
2.1	Studiet av politiske ideer	5
2.2	Metodologi	6
2.2.1	Strategisk valg av case.....	6
2.2.2	Det <i>kvalitative</i> casestudiet	7
2.3	Empirisk utgangspunkt.....	8
2.3.1	Kildemateriale	9
2.4	Kvalitativ innholdsanalyse	10
3	Ap og SAP som case	12
3.1	Partienes responser på nye sosiale rammevilkår	12
3.1.1	Den nye innvandringen i Norge og Sverige	12
3.1.2	Politisk divergens i kjølvannet av den nye innvandringen.....	13
3.2	Betingelser for ideologisk divergens.....	14
3.2.1	Det nasjonale nivået	14
3.2.2	Det transnasjonale nivået.....	15
4	Teoretisk utgangspunkt.....	17
4.1	Den sosialdemokratiske idetradisjon.....	17
4.1.1	Fellesskap	19
4.1.2	Konflikthåndtering	20
4.1.3	Egalitet.....	20
4.1.4	Sosial integrasjon.....	21
4.2	Øvrige idétradisjoner	23
4.3	Teoretiske perspektiver på statsborgerskapet.....	25
4.4	Presisering av teoretisk utgangspunkt	27
5	Empirisk analyse	29
5.1	Analyseskjemaets konstruksjon.....	29
5.2	Analyseskjemaets anvendelse	31
5.3	Bakgrunn for de statsborgerrettslige debattene	31
5.3.1	Den norske lovreformen	32

5.3.2	Den svenske lovreformen	33
5.4	Presentasjon og kategorisering av argumenter	35
5.4.1	Dobbelt statsborgerskap: Arbeiderpartiet.....	35
5.4.2	Dobbelt statsborgerskap: Socialdemokraterna	37
5.4.3	Språkkrav: Arbeiderpartiet	39
5.4.4	Språkkrav: Socialdemokraterna.....	42
5.5	Oppsummering av debattene	44
6	Kartlegging av ideer	46
6.1	Sosialdemokratiske ideer i debattene	46
6.1.1	Arbeiderpartiet.....	46
6.1.2	Socialdemokraterna	48
6.2	Oppsummering og sammenligning av analysefunn	50
6.2.1	Fremtredende ideer: AP vs. SAP.....	50
6.2.2	Operasjonalisering av prinsipper: Ap vs. SAP	51
6.3	Felles ideologi – ulike politiske svar	52
6.3.1	Forvaltning av ”sosial rettferdighet”	52
6.3.2	Statsborgerrettslig reform i lys av sosialdemokratiske ideer.....	54
6.4	Posisjonering i lys av konkurrerende idetradisjoner	56
7	Forklaringer på politiske veivalg.....	60
7.1	Posisjonering i lys av teoretiske perspektiver	60
7.2	Meningsavvikets røtter og beveggrunner	62
7.3	Mulige forklaringer på politiske veivalg	65
7.3.1	Arbeiderpartiet.....	65
7.3.2	Socialdemokraterna	66
8	Oppsummering og konklusjoner	68
	Litteraturliste.....	71
	Vedlegg: oversikt over empirisk materiale.....	75

Tabelloversikt

Tabell 4.1.4 Idealtyper basert på nøkkelkarakteristikker ved sosialdemokratisk ideologi.....	23
Tabell 5.1 Operasjonalisering av idealtyper.....	30
Tabell 6.1.1 Sosialdemokratiske ideer aktualisert i Arbeiderpartiets argumentasjon.....	48
Tabell 6.1.2 Sosialdemokratiske ideer aktualisert i Socialdemokraternas argumentasjon.....	50
Tabell 6.3.1 Forvaltning av det sosialdemokratiske rettferdighetsmålet.....	54
Tabell 6.4 Aktualiserte ideer fra konkurrerende idetradisjoner.....	59
Tabell 7.2 Posisjonering i lys av potensielle forklaringsmodeller.....	65

.

1 Innledning

De tre tiårene etter 1945 blir gjerne omtalt som sosialdemokratiets gullalder i Vest-Europa (Brandal m.fl. 2011: 118). Entusiasmen for sosialdemokratiske ideer var i denne perioden på sitt høydepunkt og sosialdemokratisk ideologi hadde en hegemonisk rolle i mange europeiske land. Fra 70- og 80-tallet har imidlertid sosialdemokrater kjempet for å opprettholde ideologisk og politisk relevans i møte med endrede sosiale rammevilkår. Denne utviklingen synes å ha fremtvunget nytenkning blant europeiske sosialdemokrater – en nytenkning det kan virke som har tatt noe ulik retning i ulike land (Heywood 2003: 148). I dagens politiske landskap kan det derfor være vanskelig å få øye på hva som representerer det distinkt sosialdemokratiske. Det er også grunn til å spørre seg hvorvidt utviklingen har skapt en ideologisk fragmentering i den sosialdemokratiske partifamilien.

Individualisering, funksjonell differensiering, ”eldrebølge”, synkende fødselsrater, endrede økonomiske konjunkturer og økt innvandring er prosesser som i noen grad utfordrer tradisjonelle sosialdemokratiske mål og strategier. Blant disse er den nye innvandringen¹ – som har vært spesielt fremtredende de siste 50 årene – det kanskje mest dramatiske trekk ved utviklingen i mange europeiske land etter siste verdenskrig. Dette skyldes ikke minst at den har fremtvunget en omvurdering av selve grunnlaget for sosial integrasjon, dette som var det store prosjektet sosialdemokratiske partier ledet an i flere vestlige land (Sejersted 2005: 448). Den nye innvandringen fremstår dermed som et fruktbart utgangspunkt for å tematisere sosialdemokratiets møte med endrede sosiale rammevilkår. Den stiller sosialdemokrater overfor en situasjon der tradisjonelle strategier i noen grad synes utdaterte eller utilstrekkelige i oppgaven med å realisere politiske mål. Antageligvis er det også her man på nærest hold kan iaktta mekanismene som leder sosialdemokratiske søsterpartier mot ulike politiske svar på de samme sosiale utfordringene.

Fra 1970-tallet kan man identifisere en bevegelse i ulik retning hos Arbeiderpartiet (Ap) og Socialdemokraterna (SAP) – to tradisjonelt like søsterpartier – i politikk som regulerer betingelser for fellesskap og sosial integrasjon, og i spørsmål der innvandring og innvandrere utgjør en sentral komponent. Denne utviklingen har funnet sted til tross for at partiene i store trekk har blitt eksponert for de samme demografiske og sosiale utfordringene. I denne oppgaven skal jeg, med utgangspunkt i norske og svenske parlamentariske debatter fra 2000-

¹ Begrepet benyttes av blant annet Brochmann (2002 og 2010) og Sejersted (2005: 421) for å markere at det dreier seg om innvandring av et helt nytt slag. Dette gjennomgås mer detaljert i kapittel 3.1.1.

tallet, studere disse sosialdemokratiske partienes argumenter i spørsmål som vedrører kriterier for ervervelse av statsborgerskap. Arbeiderpartiets og Socialdemokraternas ulike konklusjoner i disse debattene synes å ha forsterket den divergerende tendensen mellom partiene på innvandringsfeltet.

Statsborgerskapspolitikken er et spesielt interessant empirisk nedslagsfelt da statsborgerskapslovene i Norge og Sverige de siste drøye 100 år har gått fra å være nær identiske til å være svært ulike. Fra slutten av 1800-tallet og frem til 1979 foregikk et utstrakt samarbeid mellom de skandinaviske landene opp mot statsborgerrettslige forhold. Det var den svenske regjeringen som tok initiativ til samtalene som skulle forme den norske statsborgerloven av 1888, og den svenske loven av 1894. Disse hadde til felles at dobbelt statsborgerskap skulle unngås samt bestemmelsen om et botidskrav på tre år for personer som søkte om statsborgerskap. Den svenske regjeringen inviterte til nye samtaler i 1920. Hensikten var som tidligere å forbedre og samkjøre statsborgerskapslovgivningen mellom de skandinaviske landene. Dette kulminerte i nye lover i både Norge og Sverige i 1924. Disse bygde også på prinsippet om ett statsborgerskap. Samtidig ble botidskravet hevet til fem år (Midtbøen 2009: 317-318). Etter siste verdenskrig ble samarbeidet ytterligere forsterket, og i 1950 ble et nytt lovverk implementert i de skandinaviske landene. Prinsippet om ett statsborgerskap ble holdt fast. Utover dette ble botidskravet økt til 7 år (Nordhaug 2000). Noen år senere ble også krav om språkbeherskelse innført som statsborgerrettslig praksis. Dette ble ikke innlemmet i lovverkene, men utgikk fra retningslinjer som ble definert i rundskriv. Praksisen ble imidlertid avskaffet i samtlige land på 1980-tallet (Brochmann og Seland 2009). Etter at det skandinaviske statsborgerrettslige samarbeidet opphørte har landene gradvis beveget seg i ulik retning på det innvandringspolitiske området generelt (Brochmann og Hagelund 2005). På 2000-tallet fremstår ulikhetene som relativt store – ikke minst i lys av statsborgerrettslige reformene som har vært i Norge og Sverige. I dag skiller lovverkene seg fra hverandre blant annet i bestemmelser vedrørende dobbelt statsborgerskap samt i kravene som stilles til botid, troskapsløfte, språkbeherskelse og samfunnskunnskaper (Midtbøen 2009: 317). I den svenske statsborgerskapsloven fra 2001 representerer aksepten for dobbelt statsborgerskap det mest markante bruddet med tidligere lovgivning. Den nye svenske loven fremstår som en av de mest liberale i Europa. Til sammenligning kan den norske loven fra 2005 sies å ligge i midtsjiktet blant europeiske lands statsborgerrettslige lovverk hva gjelder grad av restriktivitet (Midtbøen 2009: 322). Prinsippet om ett statsborgerskap ble videreført. Samtidig ble det innført et naturaliseringskrav om 300 timer med norskopplæring (indirekte

språkkrav). Blant de 300 timene norskopplæring inngår også 50 timer undervisning i samfunnskunnskaper (Ot.prp.nr. 41 (2004-2005)). Prinsippet om dobbelt statsborgerskap og språklige naturaliseringskrav representerer blant de viktigste diskusjonspunktene om statsborgerskapet internasjonalt (Waldrauch 2006). Det er argumenter i debatter om disse naturaliseringskriteriene som utgjør det empiriske materialet i denne analysen. Partiene har, i tråd med det parlamentariske flertallet i sine respektive land, konkludert ulikt i debatter der disse spørsmålene har blitt diskutert.

Undersøkelsen har et idéanalytisk siktemål. Snarere enn å gi et uttømmende svar på strategiske og realpolitiske årsaker til partienes politiske veivalg er intensjonen å analysere hvilke ideer som er fremtredende (i), hvordan disse spilles ut i en bestemt nasjonal kontekst (ii) og hvordan partiene plasserer seg i lys av teoretiske perspektiver på statsborgerskap (iii). Dette gir også et grunnlag for å vurdere hva slags forskjeller i idégrunnlag som kan bidra til å forklare de politiske forskjellene mellom partiene. Analysen kan med dette representere et bidrag til forståelsen av hvordan en sentral politisk kraft i europeisk politikk har respondert, og responderer, på utviklingen i retning økt internasjonal migrasjon. Jeg skal arbeide ut i fra følgende tre problemstillinger:

- 1. Hvilke sosialdemokratiske ideer trekker partiene på i statsborgerrettslige debatter på 2000-tallet?*
- 2. Hvordan kan divergerende politikk forstås i lys av partienes felles ideologiske tradisjon?*
- 3. Hva kan forklare eventuelle forskjeller hos Ap og SAP, i måten den sosialdemokratiske arven forvaltes og operasjonaliseres i møte med innvandringsspørsmål i dag?*

Gjennomføring og oppgavens struktur

I neste kapittel skal jeg presentere analysens metodiske tilnærming. Dette inkluderer en begrepsavklaring av *idéer*, validitetsbetraktninger knyttet opp mot valg av case og empirisk materiale, samt en redegjørelse av hvordan den kvalitative innholdsanalysen kommer til anvendelse i besvarelsen av de angitte problemstillingene. I *kapittel 3 og 4* skal de sosialdemokratiske partiene i Norge og Sverige plasseres historisk og ideologisk. Denne diskusjonen munner ut i en skjematisk oppstilling av de sosialdemokratiske ideene jeg skal

undersøke forekomsten av. Deretter følger en presentasjon av relevante teoretiske perspektiver på innvandringsfeltet. I *kapittel 5* skal jeg først gjennomgå operasjonaliseringen av de definerte sosialdemokratiske ideene. Deretter følger en presentasjon av det empiriske utgangspunktet, før partienes argumenter i parlamentsdebattene gjennomgås og kategoriseres som enten *ekspressive* eller *moralske*². I *kapittel 6* diskuterer jeg hvordan argumentene resonerer med partienes felles arv samt med andre idétradisjoner. I *kapittel 7* sammenholdes aktørenes svar med teoretiske perspektiver på statsborgerskapspolitikk. Fra dette utledes en mulig forklaring på partienes ulike veivalg. I *kapittel 8* skal jeg oppsummere analysens empiriske funn og konklusjoner.

² Dette analytiske skillet gjennomgås nærmere i kapittel 4.1

2 Metodisk tilnærming

2.1 Studiet av politiske ideer

Det er ideer eller ideologier som utgjør de primære analyseobjektene i denne studien. Dette er abstrakte fenomener som ikke kan observeres direkte. Det er derfor særlig viktig med en teoretisk klargjøring og presisering av disse begrepene. Ideer defineres her som komponenter i en ideologi. En idé kan grunnleggende sett betraktes som en tankekonstruksjon som i motsetning til flyktige inntrykk og holdninger viser en viss kontinuitet (Boréus og Bergström 2005: 149). Ideer referer i denne studien til variabler på et partipolitisk, nasjonalt og et vestlig transnasjonalt nivå. De ulike analysenivåer aktualiserer ulike ideologibegreper. Partienes felles idetradisjon har klare egenskaper av en politisk ideologi. Det vil si en systematisk, eksplisitt og sammenhengende samfunnsforståelse med en tilhørende strategi for måloppnåelse (Bergström og Boréus 2000: 149). Det nasjonale analysenivået adresserer i denne analysen nasjonale selvforståelser. Mens politiske ideologier i noen grad kan leses ut av vedtatte politiske programmer eller manifeste, har de nasjonale selvforståelsene en mer implisitt karakter³ og uttrykker forestillinger om *nasjonen*. Disse representerer en nasjons historiske arv. Slike nasjonale selvforståelser kan kobles til Geertz' (1994) definisjon av ideologi som et kulturelt fenomen (Midtbøen 2008: 19). Innenfor dette perspektivet forstås ideologi som diskurser eller diskursive strukturer – ideer og forestillinger som dominerer innenfor et sosialt system, og som er bestemmende for hvordan problemer forstås, og for hvilke løsninger som vurderes som aktuelle (Pocock 1973: 25). Det overordnede transnasjonale nivå kan defineres dels opp mot det kulturelle, og dels mot det politiske ideologibegrepet⁴. Ideer på dette nivået kan utledes fra historiske prosesser med et til dels globalt nedslagsfelt. Prosessenes ideologiske implikasjoner, slik de avgrenses her, er imidlertid mest fremtredende i moderne demokratier i den vestlige verden.

³ Jeg forutsetter imidlertid at disse selvforståelsene, i likhet med de sosialdemokratiske ideene, kan identifiseres i aktørenes argumenter.

⁴ Jeg lener meg her på relativt grove definisjoner av ideologi. De er imidlertid tilstrekkelig nyanserte for mitt formål. En mer fininddelt fremstilling av ideologier innen samfunnsvitenskap og humaniora finnes hos Terry Eagleton (1991). Han skiller mellom 16 varianter.

2.2 Metodologi

Innen samfunnsvitenskapelig forskning burde man ifølge Lijphart (1971: 685) så langt det lar seg gjøre benytte den statistiske metoden for å påvise og måle empiriske sammenhenger innenfor en populasjon med et definert signifikansnivå. Sosialdemokraterna og Arbeiderpartiet kan analyseres i lys av et større univers av sosialdemokratiske søsterpartier i Europa. Selv innenfor dette universet vil antall enheter allikevel være knapt som nedslagsfelt for statistiske verktøy. Fenomenet jeg skal studere nødvendiggjør dessuten nøye analyser som vanskelig kan innfris med statistiske metoder. Ifølge Yin (2004: 30) bør studier basert på enkeltcase først og fremst etterstrebe analytisk fremfor statistisk generaliserbarhet. Validitet knyttes her til analyseenheterens analytiske verdi, det vil si informasjonsverdi i en teoriutviklingsprosess.

2.2.1 Strategisk valg av case

Analysen tar utgangspunkt i to sammenlignbare case. Gerring (2007: 20) definerer casestudiet som en dybdestudie av enkelttilfeller hvor formålet er å kaste lys over en større (definert) klasse av liknende tilfeller. Casestudiets potensial til å generere funn av analytisk verdi avhenger i stor grad av et strategisk og veloverveid valg av case. Sosialdemokratiske partier i Europa kan sies å utgjøre den totale klassen av aktuelle tilfeller for mitt analyseformål. Valget mellom disse enhetene må vurderes opp mot ambisjonen om å velge case som best kan belyse sosialdemokraters møte med den nye innvandringen. De sentrale utvalgskriteriene knytter seg her til partienes status som tradisjonelt innflytelsesrike sosialdemokratiske partier, samt egenskaper ved innvandringen slik den har fortonet seg i Norge og Sverige. Førstnevnte gjør partiene til attraktive analyseobjekter i studier om sosialdemokratisk ideologi og politikk, mens sistnevnte henger sammen med at disse landkontekster utgjør et fruktbart empirisk nedslagsfelt i en studie som tematiserer den nye innvandringen og politiske responser på denne. Den samfunnsmessige endringen i etterkrigstiden – med utviklingen fra relativt homogene nasjonalstater i retning mer globaliserte og flerkulturelle innvandringssamfunn – har vært særlig fremtredende i denne regionen. I begge land kan man dessuten identifisere en institusjonell politisk nyorientering innenfor politikkområder med relevans for analysen.

2.2.2 Det kvalitative casestudiet

Det kvalitative casestudiet har sitt klare fortrinn, sammenlignet med statistiske analyser, i å identifisere empiriske relasjoner mellom variabler. Målet om høy indre validitet kommer imidlertid ofte i konflikt med hensynet til den ytre validiteten og dermed evnen til å angi med hvilken sannsynlighet et fenomen inntreffer (Lijphart 1971: 683). Man skiller gjerne mellom en deduktiv og en induktiv strategi i søket etter kunnskap og forståelse med anvendelse utover det enkelte case. Førstnevnte handler om å teste empirisk data mot klart definerte teoretiske antagelser, mens sistnevnte handler om å generere teoretiske begreper eller hypoteser ut i fra en case som kan testes mot annen data (Thagaard 2002). Min analyse baseres på en vekselvirkning mellom disse to utgangspunkter. Formålet med studien er å, ved hjelp av foreliggende kunnskap, forsøke å finne en forklaring på en empirisk observasjon. Resultatet av en slik dybdestudie kan i neste omgang være at eksisterende teorier omdefineres, utvikles eller forfines.

Den primære ambisjonen, med hensyn til å generere innsikt av analytisk verdi, knytter seg til teoretisering av sosialdemokratiske partiers håndtering av innvandringsrelaterte utfordringer. Mer spesifikt kan analysen eksempelvis fungere som et element, eller som et innledende steg, i konstruksjonen av det Bennet og George (2005: 244) refererer til som typologiteori. Her er det underordnet hvor ofte et utfall inntreffer, men å gi beskrivelser av bestemte utfall og av under hvilke betingelser disse inntreffer. Analysen kan imidlertid også ha teoretisk verdi på et mer aggregert plan: gjennom å studere hvordan ulike politiske nivåer interagerer med hverandre i formuleringen av politikk. Slik innsikt kan være spesielt verdifull for statsborgerskapsforskningen. Dette er et felt som ofte blir kritisert for å utøve metodologisk nasjonalisme gjennom å ignorere andre analysenivåer enn det nasjonale (Midtbøen 2011: 205-206). Min analyse unndras denne kritikken ettersom jeg opererer med politiske søsterpartier som enheter, samt integrerer trans- og postnasjonale perspektiver i den teoretiske diskusjonen. Analysen kan forøvrig bidra til å nyansere forståelsen av forholdet mellom institusjonelle løsninger på innvandringsfeltet på den ene siden, og de ideologiske vurderinger til grunn for en bestemt politikk på den andre. Det er et viktig aspekt ved komparativ forskning å gjøre generaliseringer, og identifisere generelle trender. Det er imidlertid god grunn til å stille spørsmål ved hvorvidt man, på innvandringsfeltet, i for liten grad har søkt i retning nyanserte og aktørspesifikke forklaringer. I diskusjon om innvandring og integrasjon er det ofte slik at institusjonelle løsninger automatisk tillegges noen bestemte politiske intensjoner og

målsettinger. Dette har videre gitt opphav til noen stereotypiske oppfatninger om ulike lands håndtering av den nye innvandringen. Ifølge Freeman (2004: 946) er denne kritikken relevant for mye av forskningsfeltet. Den er nok imidlertid aller mest treffende for den mediale debatten. I Norge blir svenske politikere gjerne kritisert for å være naive. Motsatt synes den norske debatten å sjokkere mange svenske politikere og journalister på grunn av en angivelig fremmedfiendtlig tone. I denne analysen skal jeg kartlegge ideologiske premisser til grunn for politikken til noen politiske nøkkelaktører i Norge og Sverige. Dette kan være et bidrag for å skape en mer kunnskapsbasert debatt.

2.3 Empirisk utgangspunkt

Statsborgerskapspolitikken i Norge og Sverige er et særlig fruktbart område for å analysere hvordan sosialdemokrater, ideologisk sett, har respondert på nye og innvandringsrelaterte utfordringer. Velferdsstatlige reformer, arbeidsmarkedstiltak og asylpolitikk er andre områder med potensiell teoretisk relevans for analysen, og tilhører dermed den utvidede klassen av aktuelle empiriske fokusområder. Jeg forventer imidlertid at debatter om statsborgerskap, i større grad enn andre debatter, gir innsyn i aktørenes posisjonering til ideologiske grunnprinsipper. Statsborgerskapet er formelt sett et uttrykk for den juridiske tilknytningen mellom individet og staten, og definerer de rettighetene og pliktene man har som borger av et land. Statsborgerskapet har tradisjonelt også en identitetsmessig funksjon. Denne inviterer til normative politiske debatter om hva som definerer den kollektive identiteten samt hva som skal være betingelsene for sosial tilhørighet og sosialt medlemskap i samfunnet (Andersen m.fl. 1993: 18-19).

Bauböck m.fl. (2006: 3) har identifisert 27 ervervsvilkår tilknyttet statsborgerskapet i europeiske land. I min analyse ville det ha vært for ressurskrevende å gjøre en dybdeanalyse av samtlige. Alle 27 naturaliseringskriterier har heller ikke vært gjenstand for politisk debatt i Norge og Sverige, noe som eliminerer dem fra analysen. Gjennom å avgrense analysen til prinsippet om dobbelt statsborgerskap samt språkkrav⁵, kan jeg studere debatter som har vært oppe til diskusjon i begge landkontekster. Partiene representerer motpoler når det gjelder deres holdninger til disse naturaliseringskriteriene i dag – med Arbeiderpartiet som representant for en *innstramningslinje*, og Socialdemokraterna som representant for en

⁵ For enkelhetens skyld bruker jeg betegnelsen språkkrav. Dette inkluderer imidlertid også krav om kompetanse eller opplæring i samfunnskunnskaper.

liberaliseringslinje. Dette kommer til uttrykk henholdsvis gjennom Arbeiderpartiets betoning av språkkrav på den ene siden, og Sosialdemokraternas liberale tolkning av prinsippet om dobbelt statsborgerskap på den andre.

2.3.1 Kildemateriale

Referater fra parlamentsdebatter utgjør det empiriske materialet i analysen. Jeg skal undersøke fem ulike debatter fra den norske konteksten. Disse fant sted i perioden mellom november 2004 og juni 2011. Jeg skal undersøke samme antall svenske debatter. Disse fant sted mellom mars 2001 og juni 2003. Perioden etter årtusenskiftet er en naturlig tidsavgrensning ettersom Sverige reformerte sin statsborgerskapslov helt i starten av denne perioden, og Norge gjorde det samme noen få år senere. Omfanget av empirisk materiale datert til denne perioden er dermed forholdsvis stort. Jeg vurderer det også som en fordel å studere relativt oppdatert materiale, som angir partienes holdninger på et tidspunkt hvor de politiske aktørene har fått tid til å reflektere over den nye demografiske og sosiale virkeligheten. På denne måten øker også sannsynligheten for å fange opp veloverveide standpunkter og varige tendenser fremfor holdninger som utgår fra en mer eksperimentell tilnærming til et nytt og ukjent fenomen. Historiske episoder som terrorangrepene i New York i 2001 er eksempel på en hendelse som kan ha påvirket debatter om innvandring. I lys av dette kan det være problematisk at debattene har noe ulik spredning utover 2000-tallet. Samtidig er det en fordel at alle debatter – med ett unntak – kan tidfestes etter denne potensielt premissgivende hendelsen.

Debattene om dobbelt statsborgerskap kom, i begge land, i kjølvannet av grundige utredninger og utstrakte høringer. Dette øker sannsynligheten for at partiene argumenterer ut i fra velfunderte synspunkter. Debattene om språkkrav utgikk i mindre grad fra slike grundige forarbeider. De nært foregående debattene om dobbelt statsborgerskap gjør det imidlertid mer sannsynlig at partiene allikevel baserte seg på noen velfunderte oppfatninger om statsborgerskapets rolle og funksjon i håndteringen av den nye innvandringen.

Argumentativ taleform, som ifølge Faist (2007: 30) kjennetegner parlamentsdebatter, innebærer at aktørene må grunngi sine standpunkter, tolkninger eller forslag. Den formelle strukturen i et argument er ifølge Habermas (1981: 38) tredelt: 1) aktøren fremmer et standpunkt 2) for deretter å gi en relevant begrunnelse for dette 3) som er ment å legitimere standpunktet. Dette er en taleform som egner seg i forbindelse med undersøkelse av aktørers

ideer og oppfatninger om hvordan samfunnet bør organiseres (Faist 2007: 30)⁶. Debattene kan imidlertid også fungere som arenaer for å skaffe allierte, forsterke bånd til andre, skape skillelinjer mellom andre, skape distanse eller diskreditere visse motstandere (Hagelund 2003: 57). I den grad partienes uttalte mål og strategier skjuler alternative politiske agendaer er dette vanskelig å identifisere i en analyse som denne. Debattenes strategiske funksjon utgjør dermed en potensiell trussel mot analysens validitet. Parlamentsdebatter er for øvrig mindre frikoblet partipolitiske retningslinjer enn eksempelvis TV-debatter. Dette kan sikre at argumentene er representative for dominerende holdninger i partiene. Møtereferatene som skal undersøkes er dessuten offentliggjort og tilgjengelige på parlamentenes hjemmesider, noe som sikrer hensynet til et transparent forskningsopplegg. Andre forskere kan dermed lettere evaluere materialet jeg benytter.

2.4 Kvalitativ innholdsanalyse

Det er noen politiske aktørers ideologi eller selvforståelse som representerer analysens måleenhet. Med en innholdsanalytisk tilnærming skal jeg, i den empiriske analysen av aktørenes argumenter, søke etter kommunikasjonsinnhold som samsvarer med noen *idealtyper*. Idealtyper er teoretiske modeller som uttrykker rendyrkede trekk ved et fenomen – i dette tilfellet politiske ideer eller ideologier (Bergström og Boréus 2005: 159). En ulempe med idealtyper som teoretisk verktøy er det komplekse konstruksjonsarbeidet. I tillegg til å være ressurskrevende kan det være vanskelig etterprøvbart. For å nedtone det subjektive innslaget er det viktig å konstruere idealtyper i tett dialog med etablert teori (Bergström og Boréus 2005: 173). Ifølge Bergström og Boréus (2005: 45) representerer den kvantitative innholdsanalysen den lingvistiske tilnærmingen som ligger nærmest et empiristisk vitenskapssyn. Den kan, i selve kodingsstadiet, sies å basere seg på et mer nøytralt observasjonsspråk enn hva som er vanlig ved bruk av andre tekstanalyseteknikker. Den kvalitative tilnærmingen, slik den benyttes i denne analysen, deler noen av disse egenskapene gjennom å studere meningsinnhold som uttrykkes eksplisitt. Den innholdsanalytiske *teknikken* presenteres og diskuteres mer inngående i kapittel 5.

Formålet med innholdsanalysen er i første omgang å identifisere hvilke ideer som aktualiserer i partienes argumentasjon, og identifisere hvordan partiene skiller seg fra hverandre i dette henseende. Gjennom en strukturert og fokusert sammenligning av de empiriske observasjoner

⁶ Faist (2007) refererer til slike ideer og oppfatninger som aktørenes *trossystemer*.

skal jeg videre forsøke å gi et svar på hvordan partienes ulike konklusjoner kan forstås med utgangspunkt i deres felles idetradisjon. Metoden er ”fokusert” da den berører et avgrenset aspekt ved de historiske casene, og ”strukturert” ved at jeg stiller de samme, og teoretisk relevante, forskningsspørsmål i undersøkelsen av begge enheter (se George og Bennet 2005: 67). Med vekt på observerte *forskjeller* ønsker jeg svar på hvordan partiene forvalter det overordnede sosialdemokratiske målet om *sosial rettferdighet* (I), samt hvordan partienes argumentasjon for *endret* politikk resonerer med tradisjonelle sosialdemokratiske ideer (II).

3 Ap og SAP som case

Denne oppgaven tar utgangspunkt i et empirisk tilfelle der to tradisjonelt sett svært like søsterpartier har respondert ulikt på nye politiske utfordringer. Observasjonen tegner opp det historiske bakteppet som gjør dette til et interessant empirisk utgangspunkt. I kapittelets første del demonstrerer jeg hvordan partiene har respondert ulikt på tilsynelatende like sosiale og demografiske utfordringer. Hensikten er å tydeliggjøre premissene og de grunnleggende vurderingene som den empiriske observasjonen er tuftet på. Jeg skal deretter presentere kontekstkunnskap som kan belyse den politiske divergensen mellom partiene. Nasjonale debatter om innvandring betinges i stor grad av prosesser og utviklingstendenser som er felles for de fleste land i den vestlige verden. Samtidig er dette et politikkområde hvor nasjonale særegenheter i stor grad kan forventes å påvirke politiske løsninger og de normative vurderingene til grunn for disse. Begge disse nivåer – det transnasjonale og det nasjonalstatlige – er relevante linser i undersøkelsen av ideer som interagerer med partienes felles ideologiske arv i prosessen med å formulere politiske løsninger på innvandringsfeltet.

3.1 Partienes responser på nye sosiale rammevilkår

Den tidlige etterkrigstiden var en periode da Ap og SAP sto meget sterkt i Norge og Sverige. Partiene påvirket den nasjonale politikken i langt større grad enn hva de fleste av deres søsterpartier hadde muligheter til (Sejersted 2005: 511). Typisk for den sosialdemokratiske etterkrigsmodellen er hvordan det politiske idealet om individuell frigjøring ble koblet med en sterk vektlegging av sosial integrasjon, sosioøkonomisk likhet og en intervenerende stat i samfunnslivet (Heywood 2003: 140, Sejersted 2005: 14-15). Ap og SAP kan ses som de fremste eksponentene for denne politikken. Fra 1970-tallet kan man identifisere et brudd med mye av det partiene hadde hatt til felles. Forskjellen kom tydeligst til uttrykk i politikk som berører innvandring og innvandrere. Selv om innvandringserfaringene i Norge og Sverige har vært relativt like over tid, har partienes håndtering av dette fenomenet vært svært ulik.

3.1.1 Den nye innvandringen i Norge og Sverige

Innvandring til Norge og Sverige representerte ikke noe nytt i seg selv. Men fra rundt 1970-tallet var innvandringen av en helt ny type. Dels handlet dette om den såkalt nye innvandringens store omfang, og dels om at såpass mange innvandrere kom fra fjerntliggende

områder (Sejersted 2005: 421). I startfasen var den nye innvandringen i begge land preget av arbeidsinnvandring. Så lenge innvandrerne skaffet seg arbeid hadde de relativt åpen tilgang til landene. Det var heller ikke lagt opp til at de måtte reise hjem etter en viss periode slik som var vanlig i mange andre europeiske land (Brochmann og Hagelund 2010: 321). Sverige valgte imidlertid å innføre innvandringsstopp i 1972. I 1974 fulgte Norge opp med det samme tiltaket. Samtidig gjaldt en rekke unntak fra stoppene, innvandrerbefolkningene fortsatte dermed å vokse også etter dette. I starten var det hovedsakelig familieinnvandringen som sto for denne veksten. Fra slutten av 1970-tallet var imidlertid innvandringen også preget av asylsøkere og flyktninger (Sejersted 2005: 422 - 423). På 2000-tallet har landene opplevd en ny bølge med arbeidsinnvandring fra land innad Schengenområdet (Brochmann og Hagelund 2010: 341). Sverige har tatt imot flere innvandrere enn Norge opp gjennom årene, og kan karakteriseres som et av de mest liberale innvandringsland i Europa (Sejersted 2005: 430). Utfordringene som har fulgt i kjølvannet av den nye innvandringen synes allikevel å være svært like i de to land.

3.1.2 Politisk divergens i kjølvannet av den nye innvandringen

Ifølge Kymlicka (2003: 195) kan den senere tidens statsborgerrettslige reformer i vestlige land ses som en politisk respons på den økte innvandringen, og som et institusjonelt uttrykk på en omvurdering av grunnlaget for samhörighet og nasjonalt medlemskap. Som nevnt innledningsvis kan Norge og Sverige vise til et nærmere hundre år langt samarbeid på det statsborgerrettslige området. Fra slutten av 1800-tallet og frem til 1970-tallet hadde landene nærmest identiske statsborgerskapslover. Det skandinaviske statsborgerrettslige samarbeidet var spesielt utstrakt i den tidlige etterkrigstiden – en periode da de sosialdemokratiske partienes innflytelse i politikken var størst. Det formelle statsborgerrettslige samarbeidet opphørte i 1979. Som nevnt innledningsvis inntok Ap og SAP svært ulike holdninger da lovverkene ble reformert på 2000-tallet. Dette reflekterer en generell tendens til at partiene har beveget seg i ulike retninger i spørsmål som omhandler innvandring og innvandrere. Eksistensen av en norsk-svensk innvandringspolitisk divergens er veletablert i faglitteraturen⁷. Tilsvarende litteratur på nivå av politiske søsterpartier er vanskeligere å oppdrive. Det er imidlertid sterke indikasjoner på at divergensen også materialiserer seg mellom Ap og SAP. Betegnende i denne sammenheng er hvordan sentrale norske sosialdemokrater fra 90-tallet tok til orde for en økt betoning av innvandrernes plikter i det norske samfunnet. Rune

⁷ Se for eksempel Brochmann og Hagelund (2010), Midtbøen (2008, 2009 og 2011) og Sejersted (2005).

Gerhardsens innledning av den såkalte ”snillismedebatten” kan tjene som eksempel på dette. I denne sammenheng ble det opponert mot en ”berøringsangst” som angivelig hadde preget norsk innvandringsdebatt og -politikk. Denne diskusjonen ble blant annet koblet til spørsmål om velferdsstatens plikter kontra dens rettigheter, samt kvinnes stilling i noen av innvandrerkluturene (Sejersted 2005: 428-429). Ifølge Brochmann (2003: 375) har Socialdemokraterna, og svenske politikere generelt, lagt seg på en rettighetslinje i innvandrings- og integreringspolitikken. Svenske politikere har dessuten siden 90-tallet vært opptatt av at politikken ikke skal adressere innvandrere spesifikt (Borevi 2002: 126).

3.2 Betingelser for ideologisk divergens

I det følgende skal jeg presentere aspekter som kan antas å ha relevans i forklaringen på partienes politiske divergens. Det er viktig å understreke at denne presentasjonen ikke har til hensikt å gi en detaljert eller uttømmende forklaring på partienes politiske veivalg. Det er snarere snakk om kontekstkunnskap med relevans for den empiriske analysen. Under det ”nasjonale nivået” diskuterer jeg særegenheter ved de nasjonale kontekstene i lys av nasjonsbegrepet. Under det ”transnasjonale nivået” referer jeg til prosesser som begge partier har blitt eksponert for. Jeg fokuserer på to sentrale utviklingstrekk: for det første etableringen av et nyliberalt ideologisk hegemoni, og for det andre en intensivert globaliseringsprosess. Opplysningene har fortrinnsvis relevans i den avsluttende diskusjonen av de empiriske funn, der partienes posisjoner sammenholdes med teoretiske perspektiver på statsborgerskap.

3.2.1 Det nasjonale nivået

Historiske erfaringer og nasjonale selvforståelser

Nasjonalismeforskningen har tradisjonelt spilt en svært sentral rolle i studier om statsborgerskapets utvikling. Et veletablert perspektiv i studier på statsborgerskapsfeltet er, som jeg går nærmere inn på i neste kapittel, at nasjonale selvforståelser – konstruert gjennom et lands historiske erfaringer – påvirker i hvilken grad og på hvilken måte nye medlemmer inkluderes i nasjonalstaten. Norge og Sverige har vært tett knyttet til hverandre opp gjennom historien, blant annet i form av unionsdannelser mellom statene. Dette er felles erfaringer som kan tenkes å ha ført landene nærmere hverandre kulturelt sett. Samtidig har flere påpekt at deres historisk sett ulike politiske maktstatus har formet de nasjonale selvbildene i ulike retninger.

Ifølge Sejersted (2005: 17) henter den norske kollektive identitet næring fra en historisk arv fra unionstiden, representert i tanken om en egen norsk nasjon. Det var progressive krefter som mobiliserte for denne type nasjonalisme i Norge. Nasjonsbyggingsprosessen ble her koblet til demokratisering og frigjøring (Brottveit m.fl. 2004: 59). Ifølge Johansson (2001: 8) har det nasjonale prosjektet i Sverige, slik det har blitt utkjempet av progressive krefter siden begynnelsen av 1900-tallet, handlet om en frigjøring fra en mer konservativ nasjonal arv forbundet med territoriell erobring, "adelskonstitusjonalisme" og enevelde. Fremfor historisk kontinuitet kan den svenske identitet sies å hente næring fra "det å være moderne og tilhøre avantgarden" (Sejersted 2005: 17). Mens det norske nasjonale selvbildet er basert på symboler fra demokratiserings- og selvstendighetsprosessen, er de svenske basert på brudd med en konservativ fortid. Velferdsstaten og det sosialdemokratiske styret er ifølge Brottveit m.fl. (2004: 59-60) eksempler på svenske nasjonale symboler.

3.2.2 Det transnasjonale nivået

Fremveksten av et nyliberalt ideologisk hegemoni

Fra 70-tallet kan man snakke om fremvekst av et nyliberalt ideologisk hegemoni i den vestlige verden. Denne utviklingen sammenfalt med oppløsningen av det sosialdemokratiske hegemoniet som hadde preget politikken i mange vestlige land etter den andre verdenskrigen. Sentrale premissleverandører for det nye hegemoniet var USA under Ronald Reagan og Storbritannia under Margaret Thatcher. Ifølge tilhengere av denne politiske doktrinen var problemet med etterkrigsmodellen de for sjenerøse velferdsordningene og en overdreven statlig regulering (Brandal m.fl. 2011: 120-121). Det ble hevdet at velferdsstatens likhets- og trygghetsbestrebelse hadde gått ut over individets rett til selvbestemmelse og ansvar for eget liv. Den individuelle friheten skulle nå økes ved å minske omfanget av de kollektive forpliktelsene og ved å øke valgmulighetene (Andersen m.fl. 1993: 9). Etterkrigsmodellens enhetsideal ble vurdert som problematisk med tanke på det økte mangfoldet i samfunnet. Den ble vurdert som særlig utdatert i lys av den økte innvandringen fra fjerntliggende områder. Fremveksten av det nyliberale hegemoniet kan også ses som et svar på økonomiske nedkonjunkturer på 1970-tallet. Et sentralt nyliberalt mål var å øke effektiviteten i det økonomiske systemet gjennom å belønne privat engasjement og individuell innsats (Brandal m.fl. 2011: 121). Disse ideenes hegemoniske status kan i grove trekk sies å ha vedvart inn i vår tid. Noen historikere har endatil fortolket slutten på den kalde krigen som en "sosialismens død" i den vestlige verden – både i sin autoritære og demokratiske form. Dette

har imidlertid vært gjenstand for stor uenighet og utstrakt debatt mellom fagpersoner (Heywood 2003: 20-21).

Globalisering

Globalisering referer til prosessen mot en nedbygging av politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle grenser mellom land (Heywood 2003: 22-23). Intensivert samarbeid mellom stater representerer ifølge Faist (2007: 27) et nødvendig vilkår for at mange vestlige demokratier har liberalisert sin statsborgerskapslov i etterkrigstiden. I størstedelen av forrige århundre var det unison internasjonal enighet om at dobbelt statsborgerskap representerte en uønsket status. Europarådskonvensjonen fra 1963 anbefalte sine medlemsland å begrense forekomsten av dobbelt statsborgerskap. Europarådet gikk vekk fra denne bestemmelsen i 1997 (Holm 2006: 309). Ifølge Faist (2007: 26-27) er dette uttrykk for en styrket betydning av menneskerettighetsnormer vis-à-vis statlig autoritet. Europeiske stater som tidligere kriget mot hverandre er i dag politisk og økonomisk sammenknyttet gjennom EU- eller EØS-samarbeidet. Det økte institusjonelle samarbeidet mellom stater har antagelig gitt grobunn for en slik omvurdering av statsborgerskapet og av det nasjonale medlemskapet (Faist 2007: 26-27).

4 Teoretisk utgangspunkt

Formålet med dette kapittelet er å først presentere ideer og ideologiske premissleverandører som potensielt kan fange opp partienes normative posisjoner i de aktuelle debattene. Med partienes felles sosialdemokratiske arv som et hovedfokus skal jeg gjennomgå ulike politiske idetradisjoner. Til slutt presenterer jeg teoriene som kan bringe oss nærmere svaret på hvorfor partiene har valgt ulikt på dette politikkområdet.

4.1 Den sosialdemokratiske idetradisjon

Diskusjonen som følger kan ses som en oppsummering av arbeidet til grunn for, og refleksjoner aktualisert i forbindelse med, konstruksjon av de «sosialdemokratiske» idealtypene. Jeg har tatt for meg nøkkelkarakteristikker ved den sosialdemokratiske idetradisjonen. Redegjørelsen er basert på litterære bidrag dels fra noen sentrale partistrateger, og dels fra samfunnsforskere som gjennom tidligere studier av relevante aktører, har teoretisert den sosialdemokratiske ideologi. De teoretiske bidragene springer hovedsakelig ut fra en vest- og nordeuropeisk kontekst. Det er i denne regionen at sosialdemokratiet og sosialdemokratiske ideer har stått sterkest, og som dermed representerer den sosialdemokratiske idetradisjonens kjerne⁸ (Brandal m.fl. 2011: 93).

I den teoretiske diskusjonen refererer jeg til den sosialdemokratiske ideologiens henholdsvis ekspressive og moralske *dimensjoner* (I), og dens basale og operative *nivå* (II). Jeg behandler disse som overlappende kategorier. Det vil si at ethvert ideologisk prinsipp kan kobles til et en bestemt dimensjon, og samtidig et bestemt nivå. Det førstnevnte analytiske skillet tilsvarer det mellom en ideologis postulat om politiske kjerneverdier, og på den andre siden dens metode og strategier for å realisere politiske mål (Aranson 1989: 315). Det basale nivå diskuteres nedenfor under betegnelsene ”Felleskap” og ”Egalitet”. Disse ideer kan i stor grad knyttes opp mot sosialdemokratiets etisk-sosialistiske arv⁹. Det operative nivå diskuteres under betegnelsene ”Konflikthåndtering” og ”Sosial integrasjon”. Disse ideene kan sammenholdes med den kontraktteoretiske, den reformsosialistiske og det man kan kalle den

⁸ De skandinaviske sosialdemokratiske partiene antas, i henhold til den foregående argumentasjonen, å være partiene som i størst grad har forvaltet disse ideene, og som i størst grad har hatt mulighet for å iverksette de i praktisk politikk. Dette er en betraktning som også Sejersted (2005) lener seg på.

⁹ Heywood (2003: 141) nevner Fourier, Owen og Morris som denne tradisjonens ideologiske stamfedre. Crossman (1952) kan nevnes som en annen sentral representant for det samme tankegodset (se Larsson 1990: 73).

velferdsideologiske arven¹⁰. Det er verdt å merke seg at dette nivået ikke refererer til konkrete oppfatninger om hvordan bestemte enkeltsaker skal løses på et gitt tidspunkt¹¹. Det er snarere snakk om mer generelle politiske løsningsforslag som åpner for noe politisk handlingsrom og varierende operasjonalisering over tid og mellom land. Det andre analytiske skillet diskuteres nedenfor under de ekspressive kategoriene ”Felleskap” og ”Konflikthåndtering”, samt de moralske analysedimensjoner ”Egalitet” og ”Sosial integrasjon”. En ideologisk ekspressive dimensjon fanger opp verdier, normer og tradisjoner som etterstrebes, som representerer fellesskapets fundament eller som fungerer som et ideal for felles liv. Dette aktualiserer begreper som kollektiv selvforståelse, identitet, sammenhengskraft, solidaritetsmekanismer og politisk fellesskap. Den moralske dimensjonen kan relateres til moralfilosofiske premisser vedrørende individets integritet og grunnleggende rettigheter. Det er eksempelvis et grunnprinsipp i liberale demokratiske stater at alle borgere skal behandles likt, og at den individuelle borger har visse legitime interesser som staten har et ansvar for å ivareta eller oppfylle (se Faist 2007: 54-55).

I starten av forrige århundre var sosialdemokrati nærmest synonymt med sosialisme og kommunisme. Dette var betegnelser på krefter som definerte seg opp mot marxistisk ideologi og dermed ønsket seg en revolusjonær omveltning av samfunnet (Brandal m.fl. 2011: 16). Etter den andre verdenskrig fremsto imidlertid sosialdemokratiet som en selvstendig ideologisk retning som ikke lenger representerte noen trussel mot det liberale demokratiet eller det markedsøkonomiske systemet¹². Den tidlige etterkrigstiden, fram til begynnelsen av 70-tallet, omtales ofte til som en ”gullalder” for sosialdemokratiske ideer i den vestlige verden – en periode da sosialdemokratiske ideer hadde hegemonisk status og inspirerte andre partifamilier. I søket etter det spesifikke sosialdemokratiske, i den grad man kan snakke om noe slikt, er den sosialdemokratiske etterkrigsmodellen dermed et fruktbart utgangspunkt. Den analytiske ambisjonen er å vurdere hvordan partiene argumenterer i lys av ideer som sto sterkt i denne formgivende perioden, og ikke i lys av noe antatt opprinnelig eller essensielt sosialdemokratisk. Politisk fornyelse har vært et permanent trekk ved Sosialdemokratiet (Tilton 1991: 188). Ideer som bryter med tradisjonelt tankegods forstås dermed, i denne analysen, ikke nødvendigvis som et brudd med sosialdemokratisk ideologi som sådan.

¹⁰ Eduard Bernstein ([1898] 1962) og John Rawls (1970) kan sies å ha gitt sentrale bidrag på dette feltet.

¹¹ Slike forhold lar seg vanskelig kategorisere i lys av bestemte ideologiske tradisjoner (Robinson 2001: 322).

¹² Herbert Tingsten (1967) har karakterisert denne transformasjonen som en overgang fra marxistisk sosialisme til ”welfare statism” (Tilton 1991: 184).

4.1.1 Fellesskap

Den sosialdemokratiske kollektive identitet defineres av noen demokratiske verdier eller normer som man ønsker å realisere i samfunnslivet, og som skal forsvares som samfunnets fundament. Den er uløselig knyttet sammen med deres overordnede politiske visjon om sosial rettferdighet eller et sosialt demokrati. En kollektiv «sosial samvittighet» kan sies å fungere som normkilde, i prosessen mot et fellesskap, eller et «folkhem», der likeverdighet og samarbeid preger relasjonen mellom samfunnsmedlemmene. Ifølge den engelske Labour-ideologen Richard Crossman (New Fabian Essay: 1952) henter sosialdemokrater sin styrke i troen på at ingenting annet enn den menneskelige viljen og den sosiale samvittigheten kan frigjøre menneskeheten fra et historisk forløp som, hvis etterlatt til seg selv, leder til utnyttning, slaveri og krig. Med dette markeres en avstand til en uregulert markedsøkonomi på den ene siden, og til en marxistisk historieforståelse på den andre. I sin kritikk mot en rendyrket markedsliberalisme har sosialdemokrater tradisjonelt vist til humanistiske og dels religiøse prinsipper (Heywood 2003: 141 - 142). Sosialdemokrater tror ikke at et rettferdig og moralsk samfunn er en naturlig konsekvens av utviklingstendensene i samfunnet, men at det må påtvinges gjennom en politisk vilje og handling (Larsson 1990: 76-77).

Det sosialdemokratiske normgrunnlaget har blitt koblet til ulike moralfilosofiske idésystemer, deriblant kantiansk og kristen etikk. Felles er imidlertid målet om sosialt demokrati (Heywood 2003: 142). Dette målet resonerer med den tidligere svenske sosialdemokraten Per Albin Hanssons visjon om «folkhemmet» (se Brandal m.fl. 2011: 162; Tilton 1991: 193). Hansson omtaler folkhemmet på følgende måte: «I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbeide, hjälpsamhet»¹³. Ifølge Spånge (2007: 117) refererer folkhemsbegrepet til en sosiopolitisk forståelse av det politiske fellesskap, med likhet eller *likeverd* som et sentralt fellesskapsprinsipp. Dette kan ses i opposisjon til tradisjonsbaserte kollektiver fundert på sosiale og kulturelle rangordningsnormer. Det sosialdemokratiske fellesskap skal gi rom for, og dessuten understøtte, individuell frihet. På samme tid vurderes mennesket, innenfor den sosialdemokratiske tradisjon, som et sosialt vesen, og det etterstrebes et fellesskap der samfunnsmedlemmene står i et forpliktende og samarbeidsorientert forhold til hverandre som innenfor en familie (Larsson 1990: 75; Sejersted 2005: 409).

¹³ Sitert fra Berkling (1982: 227).

4.1.2 Konflikthåndtering

Med henvisning til en sosialdemokratisk impuls til å overføre kollektive oppgaver fra sivilsamfunn til staten mener Andersen m.fl. (1993: 12) at man kan snakke om et sosialdemokratisk fellesskap som er institusjonalisert i staten. Til tross for et ønske om å humanisere og til å forbedre samfunnet, hersker også en erkjennelse blant sosialdemokrater om at det alltid vil være en viss grad av konflikt i et demokratisk samfunn. Et mål er imidlertid å regulere disse konfliktene, gjennom å skape en felles arena for fredelig samarbeid mellom grupper med ulike økonomiske og politiske ideer (Brandal m.fl: 2013).

Foruten et instrument for rettferdig fordeling av velferd er staten, for sosialdemokrater, et instrument for å reformere samfunnet gjennom ikke-revolusjonære metoder (Heywood 2003: 144). For å ivareta et harmonisk samliv mellom grupper, samt tillitt til felles institusjoner, anses det som sentralt at samfunnsgoder er tilgjengelig og like for alle. Ved å tilgjengeliggjøre ytelser for det brede lag i befolkningen håper man på å ivareta statens legitimitet eller moralske bærekraft, og dermed ivareta viljen til individuelle økonomiske bidrag samt oppslutningen om sosialpolitiske mål. Dette gjennom å opprettholde ideen om velferdsstaten som et kollektivt gode, og ikke bare et instrument for å tjene de svakes interesser (Brandal m.fl. 2011: 138-139). Sosialdemokrater forstår målet om et demokratisk fellesskap som alles styre, ikke som et klassestyre av arbeidere og fattige (Tilton 1991: 192).

For sosialdemokrater representerer arbeidslinja en nødvendig forutsetning for å kunne ivareta et universelt og sjenerøst velferdssystem (Brandal m.fl. 2011: 141). I henhold til *gjensidighetsprinsippet* skal derfor offentlige rettigheter balanseres mot individuelt ansvar gjennom at tilgang på inntekt og velferd kobles til produktive bidrag (White 1999: 166).

4.1.3 Egalitet

Et grunnpremiss i sosialdemokratisk tenkning er at frihet for individet er uløselig knyttet sammen med frihet for alle som defineres innenfor det politiske fellesskapet (Brandal m.fl. 2011: 16). Like friheter forstås dessuten substansielt, det vil si at samfunnet har en forpliktelse til å etterstrebe *reelt* like friheter – formelt like rettigheter og plikter er ifølge denne likhetsforståelsen et utilstrekkelig mål. Brandal m.fl. (2011: 131) bruker følgende definisjon i formuleringen av et sosialdemokratisk likhets- eller egalitetsbegrep: ”et samfunn der alle kan realisere sitt potensial uavhengig av nedarvede privilegier og sosial posisjon”.

Som en utvidelse av de liberale rettigheter (politiske og sivile), introduserer sosialdemokrater også retten til å leve et liv i overensstemmelse med de sosiale standarder i samfunnet (Andersen m.fl. 1993: 11). Det bakenforliggende argumentet for en slik substansiell egalitetsforståelse er at ingen, moralsk sett, fortjener sin arv eller sitt miljø. Som en konsekvens av dette perspektivet bør ressurser i samfunnet fordeles slik at det kompenseres for ulik sosial og biologisk arv (Poulsen 2006: 134)¹⁴.

Sosialdemokrater ønsker som nevnt å opprettholde universelle fremfor behovsbaserte ordninger. Samtidig vektlegges en viss grad av redistribuering – bl.a. i form av progressiv beskatning. Det sosialdemokratiske synet på likhet og fordeling av rettigheter foregriper, ifølge Andersen m.fl. (1993: 11), samfunnsborgerskapsbegrepet som gjerne forbindes med T.H. Marshall (1950). Et av Marshalls (1950) hovedpoenger var at det trengs en viss grad av omfordeling av ressurser for at alle skal kunne ha mulighet til å utnytte sine sivile og politiske rettigheter. Et videre poeng er at offentlige ytelser ikke skal distribueres som almisser, men som demokratiske rettigheter som rettighetssubjektene har krav på (Tilton 1991: 193). Dette skal for det første demonstrere en kollektiv vilje til å rette opp uheldige virkninger av markedskreftenes frie spill. Det fungerer også som en strategi for å fjerne det nedverdiggende og stigmatiserende ved å motta hjelp (Sejersted 2005: 135).

Den sosialdemokratiske egalitetsforståelsen modererer i noen grad forpliktelsene som pålegges det enkelte individ (White 1999: 166). I henhold til en substansiell egalitetsforståelse er det avgjørende at plikter tar hensyn til individers ulike forutsetninger for å oppfylle disse, og at pliktene ikke underminerer prinsippet om reelt like friheter (White 1999: 171). Forpliktelsen til å bidra skal kun gjelde i den utstrekning hvor muligheten for innsats er tilstede (Brandal m.fl. 2011: 141). Legitime plikter forutsetter at samfunnet tilrettelegger for at individene kan oppfylle sitt krav uten at dette underminerer deres frihet og selvutfoldelse. Plikter må videre ikke ha til hensikt å påtvinge noen en sekterisk eller snever forståelse samfunnsmoral (White 1999: 167).

4.1.4 Sosial integrasjon

Ifølge Karleby (1976: 87) representerer deltakelse i alle samfunnssfærer – i den politiske, i den økonomiske og i den sosiale – det sentrale målet for sosialdemokrater i en kollektiv kamp

¹⁴ Poulsen (2006) knytter dette til en venstreliberal grunnposisjon, og definerer sosialdemokratiet innenfor denne tradisjonen.

for å fremme individuell frigjøring. Dette målet kan for det første kobles til en tradisjonell sosialistisk idé om at mennesket realiserer seg selv gjennom sitt arbeid (Brandal m.fl. 2011: 148). Et resonnement til grunn for dette prinsippet er at man, gjennom lønnsarbeid, bedrer muligheten for selvhjelp, og dermed for å kontrollere sitt eget liv (Brandal m.fl. 2011: 141). Dette resonnementet kan linkes til et ytterligere og paternalistisk frihetsprinsipp. De sosialpolitiske visjonene til Gustaf Steffen, en tidligere svensk sosialdemokrat og sosiologiprofessor, er betegnende for den paternalistiske linjen innad sosialdemokratiet. For Steffen (1920: 6) handlet frihet om frigjøring fra sosial og økonomisk ”umodenhet”, blant annet gjennom utdanning og redistribuering av velferd. Steffen (1920) vurderte mangel på politisk makt, økonomisk sikkerhet og materielle ressurser som de viktigste frihetsberøvende faktorer for individet. Mangel på disse ressursene gjør angivelig individet passivt og øker dets sjanse for å bli utnyttet av andre (Tilton 1991: 192). Det sosialdemokratiske frihetsprosjektet får dermed til dels preg av en ovenfrastyring, der de ufrie individene skal dannes og ledes inn på antatt fornuftige valg (Brandal m.fl. 2011: 140 - 143).

En viktig ambisjon til grunn for den sosialdemokratiske modellen for integrasjon er, ifølge Sejersted (2005: 409), å ”sørge for den enkeltes økonomiske og sosiale uavhengighet fra de sosiale kollektiver”. Ambisjonen kan relateres til et kulturradikalt frihetsprinsipp, der frihet forstås som frigjøring fra ”nedarvede fellesskap basert på klasse, rangordning og tradisjonenes tyranni” (Brandal m.fl. 2011: 162).

En skjematisk oversikt over de gjennomgåtte ideene og prinsippene er presentert i tabellen nedenfor. Disse er utledet fra sentrale teoretiske bidrag om den sosialdemokratiske idetradisjonen, og fanger opp nøkkelkarakteristikker ved den nevnte etterkrigsmodellen – en modell som Ap og SAP var de fremste representantene for. De ulike ideene er definert som variabler som inngår i noen mer overordete ideologiske dimensjoner. Tabellen definerer de ”sosialdemokratiske” idealtypene som utgjør det teoretiske utgangspunktet i søket etter sosialdemokratiske ideer i den empiriske analysen.

Tabell 4.1.4: Idealtyper basert på nøkkelkarakteristikker ved sosialdemokratisk ideologi

Ideologiske dimensjoner	Variabel	Sosialdemokratiske ideer
Ekspressive dimensjoner		
<i>Fellesskap</i>	1. Kollektivt ideal	Moralsk fremskritt: økt sosial rettferdighet
	2. Politisk identitet	Fellesskap mellom likeverdige
<i>Konflikthåndtering</i>	3. Betingelser for sosial harmoni	Institusjonell likhet, likebehandling
	4. Betingelser for systemtillitt	Institusjonell likhet, likebehandling
	5. Fordelingsrettferdighet	Innskuddsbasert, gjensidighet
Moralske dimensjoner		
<i>Egalitet</i>	6. Forståelse av «like friheter»	Reelt like friheter, substansiell rettferdighet, resultatlikhet
	7. Politikkenes grenser	Ikke-sekteriske plikter, respektere spirituell integritet
	8. Fordelingsprinsipp	Universalitet, rettighetsfesting, tillitsbasert
	9. Individuelle forpliktelser	Rettferdige plikter, resultatlikhet
<i>Sosial integrasjon</i>	10. Relasjon stat - individ	Paternalisme
	11. Relasjon sivilsamfunn-individ	Kulturradikalisme, selvbestemmelse/sosial uavhengighet
	12. Nøkkel til frigjøring	Frihet gjennom arbeid, materiell trygghet

4.2 Øvrige idétradisjoner

Samfunnsborgerskapsbegrepet representerer et teoretisk referansepunkt i diskusjonen av de øvrige idétradisjonene. Begrepet berører spørsmål knyttet til relasjonen mellom minoriteter og majoritetsbefolkningen, og vurderinger om hva som skaper velfungerende flerkulturelle samfunn (Brochmann 2002: 58). Samfunnsborgerskap refererer til to aspekter ved forholdet mellom individ, stat og samfunn. Det første aspektet definerer borgerrollen som en formell status uttrykt gjennom formaliserte plikter og rettigheter. Det andre aspektet handler om

innholdet i samfunnsmedlemskapet og dimensjoner som lojalitet, tilhørighet, deltagelse og identitet (Brochmann 2002: 58-59). Samfunnsborgerskapets to aspekter tilsvarer skillet mellom det formelle statsborgerskapet og det substansielle medborgerskapet. Mens statsborgerskapet referer til forholdet mellom stat og individ, adresserer medborgerskapet relasjonen mellom borgere (Andersen m.fl. 1993: 18). I det følgende skal jeg presentere noen utvalgte samfunnsborgerskapstradisjoner som synes å fange opp politiske uenigheter på tvers av debattene. Fremfor å benytte noen på forhånd konstruerte idealtyper er fremgangsmåten i den empiriske analysen å trekke inn relevant teori for å beskrive argumenter som ikke kan kategoriseres i lys av de ”sosialdemokratiske” idealtypene. Jeg avgrenser presentasjonen til å handle om de mest sentrale forskjellene mellom tradisjonene¹⁵.

Jeg skiller i første omgang mellom følgende fem samfunnsborgerskapstradisjoner: den liberale, den sosialistiske, den republikanske, den kommunitære og den radikaldemokratiske¹⁶. En sentral forskjell mellom disse kan kort oppsummeres i tradisjonenes ulike syn på hva som skal konstituere sammenhengskraften i samfunnet, henholdsvis individ, likhet, det politiske fellesskap, det kulturelle fellesskap eller demokratisering (Holm 2006: 307). En grunntanke i den *liberale* tradisjonen er individets rett til å bestemme selv og til å ta ansvar for egne handlinger. Til sammenligning legger den *sosialistiske* modellen vekt på at kollektivet må motvirke ulikhet som skapes i et uregulert samfunn. Fremfor individuell valgfrihet legges det vekt på reell likhet eller rettferdighet. Den *republikanske* tradisjonen understreker borgernes forpliktelser overfor det politiske fellesskapet. Heller en retten til å følge egne interesser, vektlegges retten eller dyden ved å forfølge kollektive mål (Andersen m.fl. 1993: 10-13). Sentralt i den *kommunitære* tradisjonen er målet om å skape et homogent kulturelt fellesskap med historie, tradisjon, språk eller etnisitet som felles identitetsmarkører. Foruten å være identitetsskapende for individet, anses det som viktig for å bevare sosial orden i samfunnet. Den *radikaldemokratiske* modellen blander elementer fra den liberale, den republikanske og den kommunitære tradisjonen. Sentralt i denne er å, gjennom meningsbrytning i den offentlige politiske debatten, utvikle en politisk identitet som kan bidra til å dra samfunnet i retning av et radikalt og pluralistisk

¹⁵ Beskrivelsen er kortfattet og summarisk, men tilstrekkelig til å identifisere eventuelle ideologiske skillelinjer mellom Ap og SAP. Les Andersen m.fl. (1993: 10-14) og Holm (2006: 303-307) for en mer grundig gjennomgang av de ulike tradisjonene.

¹⁶ Den sosialdemokratiske tradisjonen kan utskilles som en egen samfunnsborgerskapstradisjon. Den utgår imidlertid historisk sett fra den sosialistiske, og bærer på en betydelig liberal arv.

demokrati¹⁷ (Holm 2006: 305-307). Den kommunitære og radikaldemokratiske tradisjonen utgjør motpoler i holdning til kulturell pluralisme, den sosialistiske og liberale hva angår vilje til statlig inngrep i samfunnet, den republikanske og liberale i holdning til politisk deltakelse.

I nyere tid er det også relevant å differensiere mellom et nasjonalt, et transnasjonalt og et postnasjonal samfunnsborgerskap. Tradisjonene skiller lag i synet på nasjonalstatens rolle i en internasjonalisert tid. Jeg gjennomgår disse perspektivene mer detaljert nedenfor under ”Liberaliseringsperspektivet” (se 4.3).

4.3 Teoretiske perspektiver på statsborgerskapet

Midtbøen (2009: 309) har identifisert fire perspektiver som dominerer det teoretiske landskapet i analyser om statsborgerskapets utvikling i Europa: konvergensperspektivet, velferdsstatsperspektivet, liberaliseringsperspektivet og stabilitetsperspektivet. De tre førstnevnte teoriene adresserer et overordnet analysenivå av prosesser som angivelig er felles for en rekke land i den vestlige verden, mens den sistnevnte adresserer et nasjonalt analysenivå, der politikken studeres i kontekst av forhold som kan utledes fra nasjonale særegenheter.

Konvergensperspektivet

Konvergensperspektivet er forbundet med Hansen og Weils (2001) antagelse om at europeiske land vil nærme seg hverandre på statsborgerrettens område. Premisset er at særnasjonale ideologiske uenigheter underordnes aktørenes behov for å imøtekomme felles europeiske sosiale og økonomiske utfordringer forbundet med innvandring og integrasjon (Hansen og Weil 2001: 11). Hansen og Weil (2001) skiller videre mellom innvandringens første og annen fase. Mens søreuropeiske land plasseres i den første kategorien, befinner nord- og vesteuropeiske land seg i den andre fasen. Gjennom observasjon av disse ulike regioner har forfatterne fremsatt en tese om at lovgivningen holdes stabil eller går i en restriktiv retning i den første fasen, mens den liberaliseres i den andre fasen (Hansen og Weil 2001: 16). Ifølge forskerne er erkjennelsen om at innvandrerne har kommet for å bli noe som utvikles over tid. Med denne økes fokuset på å integrere innvandrerbefolkningen. En videre antagelse er at dette øker presset for å liberalisere statsborgerskapslovgivningen. Dette fordi naturalisering kan være et middel i integrasjonsprosessen (Midtbøen 2008: 37).

¹⁷ Les Chantal Mouffe (1993: 60-72) for en mer utfyllende teoretisk gjennomgang.

Velferdsstatsperspektivet

Velferdsstatsperspektivet er representert i holdningen om at statsborgerskapets status som rettighetsforvalter har blitt devaluert parallelt med at velferdsrettigheter i økende grad har blitt frakoblet nasjonalt medlemskap, og gjort tilgjengelig også for permanent bosatte innvandrere (se Brochmann 2002: 64). I mange europeiske land – inkludert Norge og Sverige – er det slik at legalt bosatte innvandrere har tilgang på sivile, sosiale og dels politiske rettigheter. Velferdsstaten har dermed overtatt mye av nasjonalstatens rolle i mange land og – ifølge velferdsstatsperspektivet – overflødiggjort statsborgerskapet. Utviklingen av velferdsstaten har dermed hatt implikasjoner for statsborgerskapets innhold og betydning (Midtbøen 2008: 39-41).

Liberaliseringsperspektivet

Liberaliseringsperspektivet kan sies å komme i to varianter, og utgjør således to distinkte teorier. De omtales imidlertid ofte samlet med referanse til ”postnasjonalt medlemskap” – et begrep som i denne analysen brukes i en mer snever og presis forstand. Jamfør diskusjonen ovenfor referer en retning innenfor ”postnasjonal” teori til en prosess der nasjonalstaten gradvis utfases til fordel for menneskerettighetsnormer (Jacobson 1995), mens en annen refererer til en prosess mot transnasjonalt eller grenseoverskridende nasjonalt medlemskap (Faist 2007: 15-16). Teoriene har til felles at de snakker om en liberalisering på statsborgerrettens område, og at dette henger sammen med en bevegelse vekk fra ideen om nasjonalstaten som den uimotsagte enheten i internasjonal politikk. Den førstnevnte teorien kalles her postnasjonal i tråd med den mer presise begrepsdefinisjonen, mens den sistnevnte kalles transnasjonal. Utgangspunktet for det postnasjonale perspektivet, slik Soysal (1994) formulerer det, er at globaliseringen har svekket statsborgerskapets og nasjonalstatens betydning som organisasjonsenheter. Perspektivet definerer rettigheter på bakgrunn av individualitet fremfor nasjonalitet (Midtbøen 2009: 314). Sivile, politiske og sosiale rettigheter innvilges til individer uavhengig av nasjonal tilhørighet og medfører en postnasjonal medlemskapsmodell der institusjoner som henter legitimitet på et globalt eller overnasjonalt nivå underminerer det nasjonale statsborgerskapet (Faist 2007: 18). Det transnasjonale perspektivet vektlegger, i likhet med det tradisjonelle syn på nasjonalstaten, nasjonal tilhørighet og medlemskap. Samtidig avvises et nasjonsbegrep basert på ideen om tilhørighet til kun en stat. Dette åpner for at migranter skal kunne opprettholde tilhørighet og kulturelle bånd til sine opprinnelsesland (Midtbøen 2011: 207).

Stabilitetsperspektivet

Stabilitetsperspektivet baserer seg på Brukbakers (1992) tese om at de enkelte lands nasjonale selvforståelser eller forestillinger om "nationhood", konstruert gjennom ulike nasjonale historiske erfaringer, påvirker i hvilken grad og på hvilken måte nye medlemmer inkluderes i nasjonalstaten. Teorien har sitt utspring i Brubakers (1992) studier av nasjonsbyggingsprosessene i Tyskland og Frankrike. Mens den franske nasjonalstaten, og den franske kollektive identitet, kan ses som et produkt av århundrer med statsbygging, kan den tyske kollektive bevisstheten sies å ha utviklet seg uavhengig fra den territorielle institusjonelle rammen. Dette har ifølge Brubaker (1992: 3-7) ledet til en nasjonsforståelse orientert rundt statskonstruksjonen i Frankrike og rundt etnisitet og kultur i Tyskland. Fra de ulike historiske erfaringene i henholdsvis Frankrike og Tyskland kan det utledes en analysedimensjon uttrykt i skillet mellom en demosbasert og en etnokulturell nasjonsforståelse (Freeman 2004: 948). Mens den demosbaserte forståelsen benytter individenes subjektive vilje som inklusjonskriterium, benytter den etnokulturelle tradisjonen kriterier av mer objektiv karakter basert på avstamning og kulturell orientering (Faist 2007: 2). På bakgrunn av dette kan man forvente mer restriktive inklusjonskriterier i tilfeller av etnokulturelle nasjonsforståelser enn i land som lener seg mer mot en demosbasert forståelse av nasjonen. Nyere forskning har i stor grad tilbakevist relevansen av denne dikotome analysekategorien (se eksempelvis Faist 2007: kap 2). Brubakers premiss om at statsborgerskapslovgivningen preges av stivhengighet, betinget av den normative kraft i forholdet mellom nasjonale selvforståelser og statsborgerskapslovgivningen, representerer allikevel et verdifullt bidrag i denne analysen.

4.4 Presisering av teoretisk utgangspunkt

I det foregående har jeg presentert de teoretiske perspektivene som denne analysen tar utgangspunkt i. Det er den sosialdemokratiske ideologiske arven som utgjør det primære analyseobjektet i oppgaven. De sosialdemokratiske idealtypene har en sentral funksjon som verktøy i kartleggingen av hvordan partiene forvalter denne arven i møte med innvandringsrelaterte utfordringer. I søket etter en forståelse av den ideologiske divergensen er det også nødvendig å undersøke hvordan partiene argumenterer i lys av et bredere spekter av ideologiske tradisjoner. Det er opp mot dette formålet at de øvrige ideologiske typologiene har relevans. Gjennom å koble diskusjonen opp mot veletablert teori kan jeg også si noe om

hva slags forskjeller i idégrunnlag som kan bidra til å forstå forskjellen i politikk partiene imellom.

5 Empirisk analyse

I første del av dette kapitlet går jeg gjennom metodologiske problemstillinger relevant for innholdsanalysen. Dette inkluderer en presentasjon av analyseskjemaet som skal benyttes i den empiriske analysen. Deretter følger en gjennomgang av forarbeidene til statsborgerlovreformene i Norge og Sverige på 2000-tallet. Dette er ment som en introduksjon av det empiriske materialet. Dette danner et fruktbart utgangspunkt for den påfølgende analysen av aktørenes argumenter i statsborgerrettslige debatter.

5.1 Analyseskjemaets konstruksjon

Basert på en teoretisk gjennomgang definerte jeg i forrige kapittel noen ”sosialdemokratiske” idealtyper. Operasjonalisering referer til prosessen hvor disse teoretiske kategoriene gjøres anvendelige til å observere og måle empirisk materiale (Bryder 1969: 56). Dette resulterer i analysens *registreringsenheter*. I mangel på noen etablerte standardiserte prosedyrer må forskeren i denne delen av prosessen, ifølge Holsti (1969: 104), basere seg på prøving og feiling. Først testes mulige registreringsenheter mot empiri, deretter modifiseres de i lys av disse data. Her melder det seg flere metodologiske utfordringer. Av hensyn til analysens validitet er det sentralt at man evner å ivareta det teoretiske meningsinnholdet i omdannelsen fra teoretiske kategorier til registreringsenheter. Prosessen er nødvendigvis sensitiv overfor subjektive innslag gjennom forskerens egne vurderinger. Dette må sies å svekke analysens reliabilitet – dvs. muligheten andre forskere har for å gjenta, og etterprøve den samme analysen. Et tiltak for å minimere dette problemet kan være å operere med små og veldefinerte registreringsenheter – et hensyn jeg har forsøkt å etterleve i det lengste (Bryder 1985). I visse tilfeller er det imidlertid vanskelig å opprettholde hensynet til små registreringsenheter uten at det går utover det teoretiske meningsinnholdet. De endelige registreringsenhetene danner til sammen *analyseskjemaet* som skal benyttes i denne studien. Dette er presentert i tabellen nedenfor, og skal fungere som et verktøy for å identifisere sosialdemokratiske ideer i partienes argumenter. Jeg har også inkludert en tilleggskategori eller en ”restpost” i analyseskjemaet. Denne omfatter registreringsenheter konstruert med utgangspunkt i argumenter som ikke lar seg kategorisere i lys av det sosialdemokratiske teoretiske utgangspunktet, men som korresponderer med noen av de øvrige idetradisjonene som ble gjennomgått i teorikapitlet.

Tabell 5.1 Operasjonalisering av idealtyper

1.0 Fellesskap

- 1.1 Det politiske kollektivets mål er å oppnå moralsk fremskritt i vår kamp for sosial rettferdighet.
- 1.2 Vår fellesskapsidentitet er forankret i ideen om et samfunn der solidaritet og normer om likeverd definerer relasjonen mellom borgere.

2.0 Konflikthåndtering

- 2.1 For å sikre tillitt til felles politiske institusjoner er det avgjørende at alle har de samme plikter og rettigheter.
- 2.2 For å sikre sosial harmoni mellom sosiale grupper og individer er det avgjørende at alle har de samme plikter og rettigheter.
- 2.3 Det hviler en forpliktelse på alle borgere til å bidra i opprettholdelsen av et produktivt og bærekraftig økonomisk system, i bytte mot de rettigheter og muligheter samfunnet skaffer til veie for den enkelte.

3.0 Egalitet

- 3.1 Rettigheter bør distribueres med henblikk på å oppfylle det krav alle samfunnsmedlemmer har på å kunne oppleve det vi oppfatter som grunnleggende menneskelige friheter.
- 3.2 Offentlige ytelser skal anses som demokratiske rettigheter som individene har krav på.
- 3.3 a) Individenes ulike forutsetninger i samfunnslivet (grunnet sosial og biologisk arv), og dermed til å oppfylle samfunnsmessige forpliktelser, gjør det urettferdig å stille de samme krav til alle.
- 3.3 b) Plikter er illegitime dersom pliktsubjektene ikke gis mulighet til å kunne oppfylle sitt pålagte ansvar på en meningsfull måte.
- 3.4 Individuelle forpliktelser må ikke anvendes som redskap for å promotere en snever samfunnsmoral.

4.0 Sosial integrasjon

- 4.1 Det offentlige må lede samfunnsindivider inn på fornuftige spor til det beste for seg selv.
- 4.2 Individuell frigjøring fremmes gjennom oppgjør mot og uavhengighet fra tradisjonsbundne fellesskap og sosiale rangordningsnormer.
- 4.3 Mulighet for tilknytning til arbeidslivet representerer en essensiell betingelse for, og nøkkel til enkeltindividets frihet og velbefinnende.

Restpost

a) Kollektiv identitet

- 5.1 Vi tar et kollektivt standpunkt for pluralisme, gjennom aktiv tilretteleggelse for å kunne føle tilhørighet med flere land.
- 5.2 Vi tar et kollektivt standpunkt for pluralisme, gjennom å "feire" tilhørighetsmangfold innad det politiske fellesskapet.
- 5.3 Gjennom å akseptere eller legge til rette for tilhørighetsrelasjoner med andre land, svekkes lojaliteten til det nasjonale politiske fellesskapet.

b) Konfliktbehandling

- 5.4 Ved å koble sosiale rettigheter til krav om motytelser kan vi fremme sosialpolitikkenes effektivitet og lønnsomhet.
- 5.5 De som yter størst innsats i samfunnet bør også komme best ut i fordelingen av samfunnsgoder.
- 5.6 Interessesmotsetninger mellom ulike samfunnsgrupper håndteres, gjennom politisk retorikk, ved å kultivere ”umoralske” holdninger i opinionen.

c) Egalitet

- 5.7 Alle bør ha rett til å emigrere uten å måtte gi slipp på (sentimentale) tilhørighetsrelasjoner de har stiftet med og i andre land.
- 5.8 Statens ansvar for borgernes fysiske og materielle trygghet må ikke underminere individenes rett til selvbestemmelse.

5.2 Analyteskjemaets anvendelse

Analyseskjemaet definerer de empiriske kategoriene som relevante tekstelementer (ord, meninger, temaer) skal tolkes i lys av. I kodingsarbeidet – prosessen med å registrere og kategorisere materialet opp mot analyseskjemaet – skal jeg håndtere manifeste elementer. Jeg skal med andre ord forholde meg til det meningsinnhold som uttrykkes eksplisitt og ikke det som måtte ligge latent «mellom linjene». Det er ikke dermed sagt at kodingen blir et rent teknisk registreringsforetak. I analysen opererer jeg med et visst handlingsrom for å inkludere observasjoner med mindre syntaktiske avvik fra registreringsenhetene. I visse tilfeller kan det derfor oppstå usikkerhet om hvorvidt avvik mellom registreringsenhet og empiri kun er av språklig formell karakter, eller om det må betraktes som et substansielt avvik (se Bryder 1985: 58). Dette må vurderes som en ytterligere trussel mot analysens reliabilitet.

5.3 Bakgrunn for de statsborgerrettslige debattene

Kontekstenheter utgjør den tekstlige rammen som tekstelementer skal spores i. Jeg opererer med fire kontekstenheter. Disse kan utledes fra parlamentsdebatter om *to* ulike typer naturaliseringskriterier, fra *to* forskjellige nasjonale kontekster. I den empiriske analysen studeres partienes argumenter i debatter om dobbelt statsborgerskap og språkkrav ved naturalisering. Før disse naturaliseringskriteriene kom opp til diskusjon i landenes nasjonalforsamlinger hadde de – som et ledd i arbeidet med å reformere statsborgerlovene – blitt behandlet i utredninger, høringer, og i lovutvalg. I det følgende skal jeg gjennomgå

hovedtrekkene i disse forarbeidene som dannet grunnlaget for hvordan naturaliseringskriteriene ble diskutert i Stortinget og i Riksdagen.

5.3.1 Den norske lovreformen

Proessen mot lovreform i Norge ble initiert av behovet for en mer konsistent og utfyllende lov. Bakgrunnen for dette var at loven fra 1950 var svært utdatert i lys av rådende forvaltningspraksis, slik den hadde blitt definert i rundskriv og i interne retningslinjer. Statsborgerlovutvalget ble oppnevnt i 1999 og skulle ha en nøkkelrolle i forarbeidet til den nye loven. Deres mandatet var blant annet å diskutere tiltak som kunne fremme integrasjon og samfunnsdeltakelse. Utvalget fikk i retningslinje å bygge på tradisjonelle norske statsborgerrettslige prinsipper. På samme tid ble det åpnet for endringer ved at utvalget fikk i oppgave å drøfte problemstillinger knyttet til prinsippet om dobbelt statsborgerskap ((NOU 2000:32:3-4).

Prinsippet om dobbelt statsborgerskap var et av temaene som skapte uenigheter internt i statsborgerlovutvalget. Flertallet la vekt på at tradisjonelle bekymringer ved dobbelt statsborgerskap – nasjonale sikkerhetshensyn, komplikasjoner i forhold til diplomatisk beskyttelse, samt muligheten for verneplikt i to land – hadde begrenset gyldighet i dagens samfunn. Potensielt problematiske sider som muligheten for å stille til valg i to land samt den doble stemmeretten ble også vurdert som av liten praktisk betydning – dels fordi mange personer allerede har dobbelt statsborgerskap, og dels fordi det er innført stemmerett ved lokalvalg for innvandrere med mer enn tre års botid (NOU 2000:32:114-120). Flertallet avviste dessuten at en eventuell aksept av dobbelt statsborgerskap ville ha noen praktisk betydning for naturaliseringskandidatenes følelse av tilhørighet til et land: ”Denne type bånd og interesser blir ikke borte ved at vedkommende blir statsborger i Norge og ved at han i denne sammenhengen oppgir sitt utenlandske statsborgerskap” (NOU 2000:32:121). Utvalgets mindretall mente på en annen side at flertallet i for stor grad la til grunn et individualistisk syn i sin vurdering av dobbelt statsborgerskap. En slik prioritering fryktet man at kunne bidra til å ”uthule det politiske fellesskap som kjennetegner Norge”, blant annet gjennom å representere en trussel mot det norske likhetsidealet (NOU 2000:32:127).

Utvalget delte seg også i spørsmål vedrørende krav til språk- og samfunnskunnskaper. Flertallet mente at det var unødvendig med språktest som vilkår for naturalisering all den tid man i Norge allerede har omfattende språkkurs for innvandrere. Kompetansekravet ble også

avvist med henvisning til individenes ulike forutsetninger for å klare kravet (NOU 2000:32:198-200). Mindretallet mente derimot at norsk – som et lite og sårbart språk – måtte ”dyrkes og forsvares”, og at fravær av kjennskap til samfunnskunnskaper ville være ”uttrykk for mangel på respekt” for det norske politiske fellesskapet (NOU 2000:32:202). For utvalgets mindretall var dette vurderinger som talte for å innføre et kompetansekrav.

Da den daværende Bondevik II- regjeringens forslag til ny statsborgerlov ble fremmet i 2004 var det i hovedsak mindretallets vurderinger som ble lagt til grunn. Prinsippet om ett statsborgerskap ble opprettholdt. Samtidig ble det innført språklig naturaliseringskrav – riktignok noe modifisert i forhold til det som ble foreslått av lovutvalgets mindretall. Dokumentert gjennomføring av den tidligere etablerte norskopplæringen ble inntatt som vilkår for naturalisering. Av disse 300 timene med undervisning inngikk dessuten 50 timer undervisning i samfunnskunnskaper (Ot.prp. nr. 41 (2004-2005):105). Da lovforslaget ble diskutert i Stortinget var prinsippet om dobbelt statsborgerskap ett av temaene som kom på banen. I denne saken var Sosialistisk Venstreparti det eneste partiet som argumenterte for dobbelt statsborgerskap (Odelstingsreferat 31. mai 2005). Med støtte fra Arbeiderpartiet fikk regjeringen dermed gjennomslag for lovforslaget. Loven ble vedtatt og den har vært gjeldende fra 1. September 2006.

I etterkant av lovreformen har FrP vært en ivrig pådriver for å skjerpe kravet vedrørende språk og samfunnskunnskaper, blant annet gjennom å fremme representantsforslag om krav til dokumentert kompetanse (Stortingsmøte 11. mai 2006). Da dette forslaget ble diskutert argumenterte samtlige av de andre partiene imot, samtidig som de uttrykte oppslutning om det gjeldende kravet. I senere debatter kan man imidlertid, blant noen av de andre partiene, identifisere en mer positiv innstilling til en innskjerping. I 2009 sendte den rødgrønne regjeringen ut på høring et forslag om bestått statsborgerskapsprøve som vilkår for naturalisering. I parlamentsdebattene som har vært om dette er Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og Høyre partiene som har uttrykt seg eksplisitt positivt til å innføre en slik ordning (Stortingsmøte 3. juni 2009).

5.3.2 Den svenske lovreformen

Den svenske lovprosessen ble initiert av ønsket om å modernisere lovverket i kjølvannet av innvandring og internasjonalisering. Det svenske komitéutvalget ble oppnevnt i 1997, og hadde som mandat å drøfte hvordan statsborgerskapets status kunne styrkes som et ledd i

integrasjonsprosessen (Midtbøen 2008: 56-57; SOU1999:34:37). I 1998 fikk komiteen et utvidet mandat, der de ble bedt om å vurdere spørsmålet om dobbelt statsborgerskap. Begrunnelsen for dette kan sannsynligvis utledes fra en samtidig bestemmelse i Europarådet. I 1997 valgte Europarådet å forholde seg nøytralt i spørsmålet om dobbelt statsborgerskap, og gikk med dette vekk fra Europarådskonvensjonens anbefaling fra 1963 om å begrense dobbelt statsborgerskap (Holm 2006: 309).

Det svenske utvalget ga en samlet anbefaling i spørsmålet om dobbelt statsborgerskap og om kompetansekrav i språk- og samfunnskunnskaper. Som det norske flertallet valgte man å nedtone eller være pragmatisk i vurderingen av tradisjonelt problematiske sider ved det doble statsborgerskapet. Også i den svenske konteksten gjaldt dette nasjonale sikkerhetshensyn, komplikasjoner i forhold til diplomatisk beskyttelse, muligheten for verneplikt i to land, hensynet til dobbel stemmerett, muligheten for å stille til valg i to land samt hensynet til innvanderens tilhørighet med Sverige (SOU 1999:34:204-217). Desto viktigere for utvalget var fordelene som dobbelt statsborgerskap kunne ha for den enkelte, blant annet gjennom å ”bidra till ökad trivsel och en snabbare integrering i det nya samhället” (SOU 1999:34: 203). Utvalget var også samstemte i sin avvisning av kompetanse i språk og samfunnskunnskaper som mulige naturaliseringskriterier. Det ble uttrykt bekymring for individenes ulike forutsetninger for å oppfylle et slikt krav. Da dette kunne bidra til å ekskludere visse personer fra svensk statsborgerskap, ble det vurdert som kontraproduktivt i lys av målet om integrasjon: ”Kommittén ser medborgarskapet som en väg till samhörighet och ett led i integrationsprocessen. Ökade kvalifikationskrav skulle snarast få motsatt effekt, nämligen att samhörigheten totalt sett minskade i landet” (SOU 1999:34: 318).

I den daværende sosialdemokratiske regjeringens lovproposisjon (1999/2000, 147) ble komitéutvalgets synspunkter tatt til følge. Lovforslaget åpnet for å tillate dobbelt statsborgerskap. I diskusjonen av lovforslaget i Riksdagen var det kun Moderaterna som argumenterte mot dette prinsippet (Protokoll 2000/01:70). Forslaget inneholdt videre ingen bestemmelser om krav til språkbeherskelse eller kunnskaper i samfunnsfag. I Riksdagen er det kun Moderaterna og Folkpartiet som, i ulike debatter, har uttrykt et ønske om å innføre krav om dokumenterte språkkunnskaper (Protokoll 2002/03:25). Regjeringen fikk dermed med seg flertallet, og den nye loven trådte i kraft 1. juli 2001.

5.4 Presentasjon og kategorisering av argumenter

I det følgende skal jeg presentere argumentene fremlagt av Arbeiderpartiet og Sosialdemokraterna i parlamentariske debatter om de angitte naturaliseringskriteriene. I dette første trinn i analysen skal partienes argumenter kategoriseres som enten ekspressive eller moralske. De to kategoriene benyttes her i sin generelle betydning, og ikke eksklusivt i lys av sosialdemokratisk ideologi. Analyseskjemaet kommer til anvendelse først i neste kapittel, der argumentene tolkes i lys av de mer fininndelte teoretiske kategoriene.

5.4.1 Dobbelt statsborgerskap: Arbeiderpartiet

Ekspressive argumenter

Aps posisjon i debatten om dobbelt statsborgerskap kan for det første knyttes til hensynet om at ingen borgere skal være mer privilegerte enn andre. Denne holdningen kom til uttrykk hos Signe Øye (Odelstingsprotokoll 31. mai 2005):

Videre mener vi at dersom noen kan ha dobbelt statsborgerskap, vil likhetsprinsippet ved at majoriteten i Norge kun gis muligheter til å ha ett statsborgerskap, brytes. Det kan være uheldig.

Ifølge representanten ville prinsippet om dobbelt statsborgerskap innebære en favorisering av innvandrere. Ved å holde fast på løsningskravet kan man imidlertid, ifølge representanten, unngå en forfordeling på bekostning av majoritetsbefolkningen. Argumentet aktualiserer den ekspressive dimensjonen da man i dette tilfellet forstår (fordelingsmessig) *likhet* som en ressurs for å ivareta harmoni og tillitt innad fellesskapet.

Aps argumentasjon for å opprettholde løsningskravet kan for det andre kobles til ønsket om å fremme innvandrernes integrasjon – forstått som prosessen der man stifter et sentimentalt tilhørighetsforhold til det norske politiske fellesskapet.

Skal man erverve seg norsk statsborgerskap, må man oppgi sitt opprinnelige statsborgerskap. Det kan bidra til å gjøre erverv av norsk statsborgerskap til en bedre gjennomtenkt handling. En slik bevisstgjøring kan og bør fremme integrering¹⁸.

¹⁸ Signe Øye (Odelstingsprotokoll 31. mai 2005).

Signe Øyes (Odelstingsprotokoll 31. mai 2005) beskrivelse av integrasjonsprosessen som en ”bevisstgjøring” tyder på at hun her baserer seg på at løsningskravet har en normgivende effekt på individene. Ifølge representanten foreligger et motsetningsforhold mellom å ha rettslig tilhørighet med flere land og samtidig ha identitetsmessig tilknytning til Norge. Dette kan forklare hvorfor handlingen med å oppgi sitt tidligere statsborgerskap, anses å fremme innvanderens identitetsmessige bånd til Norge.

...statsborgerskap er et viktig symbol på tilhørighet og lojalitet til det norske politiske fellesskapet, og at den enkelte av den grunn kun bør ha politiske plikter og rettigheter i én stat.

Moralske argumenter

For Ap representerte dobbelt statsborgerskap en trussel mot innvanderes rettsikkerhet ved at det, under visse forutsetninger, kunne så tvil om hvilken stat som har ansvaret for den doble statsborgeren. Signe Øye (Odelstingsprotokoll 31. mai 2005) argumenterte på følgende vis:

... konsulær bistand kan være problematisk. Det kan være usikkert hvem som har ansvaret, og det kan forhindre oppfølging av tvangsekteskap/hjemsendelse og straffeforfølgning. Derfor mener Arbeiderpartiet at det er flere argumenter for å gå inn for ett statsborgerskap enn for å tillate to, slik SV vil.

Løsningskravet kan dermed ses som en ordning for å ivareta den norske stats evne til å ivareta innvanderens grunntrygghet eller fysiske integritet. På den annen side anerkjente representanten at enkelte individuelle behov best kan imøtekommes gjennom en liberal tolkning av prinsippet om dobbelt statsborgerskap.

Konklusjonen om ett statsborgerskap er imidlertid ikke helt enkel. Økt internasjonalisering kombinert med stadig flere ekteskap på tvers av landegrensene, og dermed også barn av foreldre med ulike statsborgerskap, kan tale for en mer liberal praktisering¹⁹.

Dobbelt statsborgerskap lanseres med dette som en potensiell institusjonell anordning for å gi disse barna de samme muligheter som andre barn²⁰, bl.a. gjennom at alle familiemedlemmer blir garantert opphold i samme land. Representanten konkluderte imidlertid med at det var ”flere” argumenter for et løsningskrav enn for dobbelt statsborgerskap.

¹⁹ Signe Øye (Odelstingsprotokoll 31. mai 2005)

²⁰ «Retten til nærvær av trygge voksenpersoner» er en mulig operasjonalisering av frihetsverdien representanten her implisitt refererer til.

5.4.2 Dobbelt statsborgerskap: Socialdemokraterna

Moralske argumenter

For SAP handlet spørsmålet om dobbelt statsborgerskap i stor grad om hvordan politikken skal forholde seg til nye bevegelsesmønstre i form av økt internasjonal mobilitet. Dette reflekteres i Anita Jönssons (Protokoll 2000/01:70) innlegg:

Vi har i den här kammaren haft många debatter just om internationaliseringen ute i världen, om hur vi ska förhålla oss som samhälle till människor som flyttar från sina länder frivilligt på grund av arbete, av anknytning eller som flyttar ofrivilligt på grund av krig eller förföljelse.

Mona Sahlins (Protokoll 2000/01:70) argument eksemplifiserer partiets normative holdning til den skisserte samfunnsutviklingen:

Dagens diskussion är slutet på ett ganska långt arbete men kanske början till ett väldigt annorlunda liv för väldigt många människor både i vårt land och i många andra länder. Den lag som vi nu ska ersätta med en ny är 50 gammal. För att uttrycka det milt har det hänt väldigt mycket i världen och i vårt land under de 50 åren.

Til grunn for SAPs posisjon, lå en aksept og velvillighet til de nye bevegelsesmønstrene. Dette definerte også deres syn på hvordan, og i hvilken grad det svenske samfunnet burde imøtekomme de individuelle migrantenes – både innvandrerne og utvandrerne – særskilte utfordringer. Interessant i denne sammenheng er hvordan utvandrere, i Mona Sahlins (Protokoll 2000/01:70) argumentasjon, ble inkludert som gyldige subjekter i fordelingsøymed:

Frågan har också minst två sidor. Den ena handlar om utländska medborgare i Sverige som vill söka svenskt medborgarskap utan att vilja klippa av de band med det tidigare hemlandet som det tidigare har funnits krav på. Den andra handlar om svenska medborgare, inte bara ishockeyspelare utan många andra, som jobbar på olika håll i världen och behöver medborgarskap i det land som de bor och arbetar i men inte vill ge upp det svenska.

Sitatet illustrerer hvordan dobbelt statsborgerskap ble vurdert som en institusjonell anordning for å tilrettelegge for at migranter skal kunne opprettholde sin tilhørighet med opprinnelseslandet. Dette var dels motivert av forestillingen om at migranter har dårlige forutsetninger, sammenlignet med majoritetsbefolkningen, for å dyrke eksisterende tilhørighetsrelasjoner samt til å føle tilhørighet der de er bosatt.

Den ökade internationaliseringen har ju inneburit att betydligt fler människor i dag har en reell anknytning till mer än ett land. Det är något som vi nu tar konsekvenserna av och, tycker jag, ska underlätta, acceptera och faktiskt också gilla och respektera. (...) Min bestämda uppfattning är att det vi gör nu, Gustaf von Essen, är att stärka medborgarskapets betydelse och individers både möjligheter och rättigheter att kunna känna tilltro och samhörighet²¹.

På den ene siden ønsket man å gi migranter reisefrihet til å kunne opprettholde kontakt med opprinnelseslandet. På den annen side skulle reformen demonstrere, overfor innvandrere i Sverige, en politisk vilje til å akseptere og inkludere de som likeverdige borgere i det svenske samfunnet. Slik kunne det også bli lettere for disse å identifisere seg med det svenske. Vurderingen av *tilhørighet* som en demokratisk rettighet og kilde til frihet kan ses i kraft av dens angivelige kilde til *trygghet* for enkeltindivider.

För vissa människor kan det ge en viss trygghet att behålla det gamla medborgarskapet, bl.a. för de som har tankar på att förr eller senare återvända till sitt ursprungsland. Det kan bidra till snabbare integrering i det nya samhället och kan även ses som ett led i integrationsprocessen²².

Socialdemokraternas Anita Jönsson (Protokoll 2000/01:70) anerkjente at visse forhold talte for en restriktiv tolkning av prinsippet om dobbelt statsborgerskap. Dette gjaldt blant annet hensynet til de doble statsborgeres rettsikkerhet:

Det andra området gäller de problem som kan uppstå när någon behöver konsulerbistånd. Det handlar om att ge stöd och skydd åt personer som reser i andra länder och som av någon anledning råkar ut för något som gör att man behöver hjälp av Utrikesdepartementet. Utskottet konstaterar att den som har ett dubbelt medborgarskap befinner sig i en utsatt position.

Representanten valgte, med henvisning til de positive sidene ved dobbelt statsborgerskap, å se vekk fra dette hensynet. Jönsson (Protokoll 2000/01:70) la dessuten vekt på at man måtte vurdere innvandrene som myndige nok til selv å bestemme – ut i fra en selvstendig risikovurdering – hvorvidt man ønsker dobbelt statsborgerskap eller ikke:

Utskottet konstaterar att den som har ett dubbelt medborgarskap befinner sig i en utsatt position. Men det är upp till den enskilde att göra den bedömningen i samband med att man bestämmer sig för om man vill ha kvar sitt gamla medborgarskap. Det är viktigt att informationen vid det tillfälle som man söker medborgarskap är så tydlig och informativ att den sökande har helt klart för sig vilka problem som kan uppstå. Jag undrar var

²¹ Mona Sahlin (Protokoll 2000/01:70).

²² Anita Jönsson (Protokoll 2000/01:70).

moderaternas tal om valfrihet för individen finns. Anser inte moderaterna att de som söker är myndiga nog att avgöra om de vill ha dubbelt medborgarskap, trots de problem som kan uppstå för den enskilde?

Ekspressive argumenter

Migranternas samfunnsmessige marginalisering representerte for SAP et moralsk problem for Sverige som samfunn, og noe som utfordret fellesskapets anstendighet. Dette eksemplifiseres i Mona Sahlins (Protokoll 2000/01:70) innlegg:

Jag vill först understryka att detta för mig inte i första hand är en integrationsfråga utan en rättighets- och anständighetsfråga, som är generell till sin karaktär.

En liberal posisjon i spørsmålet om dobbelt statsborgerskap kan sies å ha blitt vurdert som avgjørende for å innfri en selvpålagt etisk standard for hvilke idealer det svenske samfunnet bør tilstrebe og beskytte. Den moralske visjonen om ”like friheter” ble dermed linket til den ekspressive dimensjonen. Politikere ble i denne sammenheng tillagt et særlig ansvar i å forvalte den kollektive moralske forpliktelsen:

Först måste jag säga att jag reagerar starkt mot sådana svepande uttryck som: Jag har halva det svenska folket bakom mig, för det har undersökningar visat. Det tycker jag är under debattnivån, måste jag säga. Det här är en principiell fråga, Gustaf von Essen, det är en ideologisk fråga och det är en värderingsfråga. Ibland måste faktiskt också vi politiker kunna säga att även om det skulle vara så att en majoritet av befolkningen inte omfattar en viss värdering är det vår plikt att också försöka förändra ett sådant synsätt²³.

Som fremgår av sitatet ble den politiske og folkelige motstanden mot dobbelt statsborgerskap vurdert som moralsk illegitim. Det ble videre ansett som en politisk nødvendighet å både opponere mot, og kultivere slike holdninger.

5.4.3 Språkkrav: Arbeiderpartiet

Ekspressive argumenter

Ap betraktet språkkravet som en metode for å pålegge innvandrere et ansvar i integrasjonsprosessen generelt, og i språklæringsprosessen spesielt. Det kan ses som et instrument for å institusjonalisere innvandreres angivelige plikt til å gjengjelde

²³ Mona Sahlin (Protokoll 2000/01:70).

introduksjonslovens bestemmelser om rett til gratis språkundervisning. Signe Øye (Odelstingsprotokoll 23. november 2004) uttalte følgende:

Arbeiderpartiet mener at en rett til språkopplæring også må innebære noen plikter. (...) Undervisningen koster. For neste år er det ført opp 1,2 milliarder kr i budsjettet. Når det norske samfunnet bruker så store ressurser på språkopplæring, er det ikke urimelig at det skal ha direkte konsekvenser for den enkelte som har ugyldig fravær.

Denne bevegelsen vekk fra en passiv og tillitsbasert håndhevelse av individuelle plikter ble vurdert som avgjørende for å oppnå *reelt like plikter* mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen. Et språkkrav ville ifølge Ap fungere som en metode for å "...tydeliggjøre samfunnets forventninger om at innvandrere skal lære seg norsk" (Bjarne Håkon Hanssen: Stortingsmøte 3. juni 2009). Sitatet demonstrer dessuten hvordan kravet ble tillagt en sanksjonerende funksjon overfor individer som aktivt velger å ikke oppfylle sin angivelige plikt til å følge språkopplæringen.

Ordningen var motivert av utsiktene for en mer lønnsom sosialpolitikk. Kravet ble forøvrig ansett å ha en harmoniserende virkning på sosiale relasjoner i samfunnet.

Arbeiderpartiet vil arbeide for et tolerant, flerkulturelt samfunn og mot rasisme. Alle skal ha de samme rettigheter, plikter og muligheter, uavhengig av etnisk bakgrunn, kjønn, religion eller seksuell legning. Med andre ord: Gjør din plikt, krev din rett²⁴.

Reformen ble av Lise Christoffersen (Stortingsmøte 8. juni 2011) presentert som et ledd i å avløse en "stigmatiserende" utbetaling av sosialhjelp. Ettersom innvandreres manglende samfunnsdeltakelse dels ble forstått som en samfunnsmessig ansvarsfraskrivelse, kunne det også gi næring til rasisme og diskriminerende holdninger hos majoritetsbefolkningen. Gjennom å insistere på *prinsippet om like plikter og rettigheter* for alle, ville man opprettholde en tillitt til felles politiske institusjoner, samt bedre utsiktene for sosial harmoni og kohesjon mellom samfunnsgrupper.

Moralske argumenter

Ap lanserte språkkrav som et instrument for å effektivisere innvandrernes kognitive og økonomiske integrasjon. Som allerede nevnt var dette ment å tjene økonomiske og sosiale fellesskapshensyn. Tiltaket ble imidlertid også, i form av å effektivisere innvandrernes sosiale

²⁴ Signe Øye (Odelstingsprotokoll 23. november 2004).

mobilitet, gitt en moralsk begrunnelse. Språkravets funksjon som integrasjonspolitisk verktøy illustreres i følgende argument Arild Stokkan-Grande (Stortingsmøte 11. mai 2006):

Målet for opplæringen er at deltakerne skal kunne nå et ferdighetsnivå i norsk som setter dem i stand til å bruke eller bygge videre på sin medbrakte kompetanse i utdanning, i arbeid og i samfunnsliv.

Integrasjonspolitikken moralske dimensjon ble aktualisert i flere debatter. Den fremtrer tydeligst i Arild Stokkan-Grandes argumentasjon i en debatt fra 3. juni 2009 (Stortingsmøte). Hans argument demonstrerer dessuten hvordan kjønnsdimensjonen ble koblet opp mot integrasjonsspørsmålet:

God kjennskap til norsk språk og samfunn er en forutsetning for å kunne fungere godt i samfunnet, for å få seg jobb og være uavhengig. Særlig viktig er dette for kvinner. Da norske kvinner frigjorde seg på 1970-tallet, var det nettopp gjennom tilknytning til arbeidslivet, organisasjonslivet og ved å bli økonomisk uavhengig. Dette gjelder også for våre innvandrerkvinner.

Arbeiderpartiets posisjonering til det direkte språkravet tydeliggjør partiets utfordring med å finne en politisk løsning som mest effektivt kan løfte innvandrere inn i samfunnet, uten at det får negative følger for individer som sliter med å oppfylle sitt samfunnsansvar på grunn av en strukturelt betinget marginalisering i samfunnet. En sentral innvending mot forslaget var at kravet ville medføre en forskjellsbehandling mellom innvandrere av ulike sosioøkonomiske bakgrunn. Arild Stokkan-Grande (Stortingsmøte 11. mai 2006) uttalte følgende:

Det er (...) ikke så vanskelig å forstå hvem som vil tape på dette forslaget, det er nemlig de svakeste innvandrergruppene. Ser ikke Fremskrittspartiet at det å behandle alle likt i dette tilfellet blir urettferdig?

Det ble i denne sammenheng lagt vekt på at Norge tar imot mange innvandrere som ikke har gått på skole tidligere, og som derfor har dårligere forutsetninger enn andre til å klare kravet. Mens det ble vurdert som legitimt å favorisere innvandrere som demonstrerte *vilje til innsats* i språklæringsprosessen, ble det satt som betingelse, for et eventuelt språkrav, at det ikke skulle disfavorisere akademisk svake individer. Da Ap skiftet syn i spørsmålet om direkte språkrav i 2009 ble dette diskutert parallelt med en mulig utbygging av innvandrernes rett til språkundervisning fra 300 til 600 timer gratis undervisning. Holdningsskiftet reflekteres i Lise Christoffersens innlegg i et stortingsmøte fra 8. juni 2011:

Når samfunnet legger til rette, kan det også stille krav. Tilsvarende blir det vanskelig å stille krav hvis tilbudet om opplæring er mangelfullt. (...) For hvis man stryker, må man altså få rett til ytterligere opplæring og rett til å gå opp til ny prøve.

Utover en utvidelse av rettighetsfeltet la Christoffersen (Stortingsmøte 8. juni 2011) vekt på at det må være et ”fornuftig nivå” på den aktuelle prøven, der man ikke legger ”lista” for høyt. Dette kom i tillegg til tilbudet om en språkopplæring som er tilpasset individenes spesifikke behov. Den endrede holdningen til direkte språkkrav sammenfalt med en endring i partiets operasjonalisering av kravet til likebehandling: fra like muligheter til å innfri kravet *samtidig* til like muligheter til å innfri kravet.

5.4.4 Språkkrav: Socialdemokraterna

Ekspressive argumenter

Politikernes makt til å definere naturaliseringskriteriene representerte for SAP en makt til å forme den nasjonale selvoppfatningen slik den utspiller seg i borgernes bevissthet. SAP anså språkkravet som en måte å gi legitimitet til, og dermed en opprettholdelse av, tradisjonelle og angivelig utdaterte forestillinger om det svenske nasjonale fellesskapet. Motsatt ønsket SAP, gjennom sin avvisning av språkkravet, å promotere en moderne og mer inkluderende forståelse av Sverige. Denne logikken fremgår i Mona Sahlins (Riksdagens snabbprotokoll 28.11.2002) innlegg:

Vi har nyligen byggt ut medborgarskapsmöjligheten så att man kan ha dubbla medborgarskap därför att tillhörigheten till ett land i dag ser så annorlunda ut. Dit hör inte kravet på språk. Under de två år det är fråga om, två år som jag varit ansvarig för integrationen har jag agerat, och jag ska försöka göra det i ännu högre grad. Jag har också pratat och ska fortsätta att göra det i ännu högre grad. Det är nämligen en lika viktig del – om vi verkligen ska förändra vad gäller opinion, värderingar, rasism, och främlingsfientlighet – att också med ord agera och försöka förändra många människors egen bild av det blågula Sverige och av dem som vi nu kallar invandrare som de ständigt annorlunda.

Socialdemokraternas representant kan i dette tilfellet sies å være motivert av målet om å konstruere en ny kollektiv identitet som ikke diskriminerer på bakgrunn av etnisitet eller kulturell tilhørighet, og som kan endre samfunnsmedlemmenes holdninger og orienteringer til hverandre og dermed underbygge sosial enhet på tvers av dette mangfoldet.

Moralske argumenter

SAPs motvilje mot å innføre et direkte språkkrav har klare paralleller til motargumentene som Ap brukte til å begynne med i den norske debatten. Heller ikke SAP ønsket seg et scenario der akademisk sterke innvandrere har langt enklere tilgang på statsborgerskapet enn andre innvandrere, og hvor enkelte i verste fall kan risikere å bli permanent ekskludert fra statsborgerstatus på grunnlag av manglende akademiske ferdigheter. Anita Jönsson (Protokoll 2000/01:70) argumenterte med følgende:

...förutsättningarna för att lära sig svenska varierar i stor utsträckning och att man därför inte bör uppställa något sådant krav.

Argumentet ble, på tilsvarende vis som hos Ap, utdypet videre:

Låg utbildningsnivå och därmed sammanhängande liten studievana försvårar människors möjlighet att tillgodogöra sig utbildning. Vissa skulle därför ha svårare än andra att uppfylla ett eventuellt krav på svenskkunskaper²⁵.

Ap og SAP kan i perioden før 2009, med sine svært like innvendinger, sies å ha utgjort en felles front mot å innføre direkte språkkrav i henholdsvis Norge og Sverige. Ettersom indirekte språkkrav aldri var et tema i Sverige vil det imidlertid være problematisk, og forbundet med stor usikkerhet, å posisjonere SAP i forhold til dette spørsmålet. Det er allikevel verdt å merke seg at SAP, i motsetning til Ap, var konsekvent avvisende i spørsmålet om å på noe som helst vis knytte regulering av språkundervisning opp mot statsborgerskapsloven. Dette reflekteres i følgende argument:

Vad utskottet har gett uttryck för är att av rättviseskäl bör frågor som rör kunskaper och undervisning i svenska språket vara en sak för utbildningsväsendet och att det saknas skäl för att reglera detta inom medborgarlagstiftningen²⁶.

Selv om Ap hadde mange av de samme innvendingene mot direkte språkkrav som SAP, ga de gjennom hele perioden uttrykk for en mer pragmatisk holdning i dette spørsmålet.

På samme vis som i debatten om dobbelt statsborgerskap argumenterte SAP, i debatten om språkkrav, også for å imøtekomme innvandrernes angivelige *rett til å kunne føle tilhørighet*. Dette reflekteres i Mona Sahlins argument (Riksdagens snabbprotokoll 8.11.2002):

²⁵ Anita Jönsson (Protokoll 2000/2001:70).

²⁶ Ibid.

Medborgarskap handlar om rätten till tillhörighet till en nation, oavsett om man kan tala ett ord av språket eller inte. Rätten att lära sig, som i det här fallet, svenska är däremot ett krav och en möjlighet som vi alla måste ha. Det tycker jag är en stor skillnad.

Ettersom restriktive naturaliseringskriterier kunne sementere oppfatningen om innvandrere som ”fremmede” i majoritetens bevissthet, var språkravet uforenlig med partiets strategi for å kultivere frem mer likeverdige sosiale relasjoner mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen. Viktigere enn å fremme individenes insentiver til integrasjon var, for SAP, å bryte ned kulturelle og sosiale barrierer samtidig med å bygge nye demokratiske og selvvalgte fellesskap.

Svenska språket är en viktig nyckel till delaktighet och inflytande i det svenska samhället. Där är vi helt överens. Självklart ska människor som bor i Sverige permanent kunna tala svenska. Frågan är på vilket sätt man lär sig bäst. Jag tror att det i första hand handlar om att människor med utländsk bakgrund måste släppas in i det svenska samhället. (...) För att lära sig svenska måste man övas i språket av grannar, skolkompisar eller arbetskamrater. (...) De hinder som många med utländsk bakgrund möter, till exempel segregation och diskriminering, löser man inte bäst med språktest²⁷.

Sitatet demonstrerer hvordan sivilsamfunnets ”små” kollektiver ble vurdert som en viktigere ressurs og et mer effektivt virkemiddel for individenes integrasjon og språklæring enn et språkrav.

5.5 Oppsummering av debattene

Forarbeidene til lovreformene i Norge og Sverige var, som demonstrert tidligere i kapittelet, påfallende like med tanke på hvilke temaer som ble adressert og hvilke anbefalinger lovutvalgenes flertall ga. Ap og SAP konkluderte allikevel ulikt, og fremsatte til dels svært ulike argumenter da temaene ble debattert i nasjonalforsamlingene. Ap gikk imot dobbelt statsborgerskap, blant annet med hensyn til ”likhetsprinsippet” og for å opprettholde statsborgerskapet som symbol på det norske politiske fellesskapet. Partiet la også vekt på dobbelt statsborgerskap som en potensiell trussel mot individenes rettsikkerhet ved utenlandsreiser. Til sammenligning mente SAP at enkeltindividene på egenhånd – ut i fra de fordeler og ulemper dette innebar – måtte få avgjøre hvorvidt de ville ha dobbelt statsborgerskap eller ikke. Samtidig la man vekt på at dobbelt statsborgerskap kunne fremme

²⁷ Anita Jönsson (Protokoll: Integrationspolitik 2003).

migranternes mulighet til å føle tilhørighet, noe som samtidig kunne fremme deres integrasjonsprosess i samfunnet.

Arbeiderpartiet anså det indirekte språkkravet som et viktig tiltak for å kvalifisere innvandrerne til deltakelse i samfunnet. Dette ble vurdert som formålstjenlig både for storsamfunnet og for den enkelte innvandreren. I en tidlig fase gikk partiet i mot forslaget om direkte språkkrav. Partiet snudde senere i dette spørsmålet – da med forutsetningen om at retten til gratis språkundervisning ble utvidet fra 300 til 600 timer. Med tilstrekkelig tilbud om undervisning mente man å ha eliminert muligheten for at noen ikke klarer kravet. Det direkte språkkravet ble tillagt tilsvarende funksjon som det indirekte – å motivere innvandrere til økt innsats i språklæringsprosessen. SAPs motstand mot språkkravet ble begrunnet med hensynet til innvandreernes ulike forutsetninger for å oppfylle det aktuelle kravet. Det ble også ansett som kontraproduktivt i lys av ambisjonen om å promotere en mer moderne og inkluderende forståelse av det svenske samfunnet. Det er relevant å nevne at den norske operasjonaliseringen av språkkravet fremsto noe mer moderat enn det som ble diskutert i Sverige. I Sverige ble språkkravet utelukkende forstått som et kompetansekrav, der bestått prøve i språk og samfunnskunnskaper settes som betingelse for naturalisering. Den norske debatten om krav til kompetanse ble som nevnt diskutert i sammenheng med et forslag om utvidet rett til språkundervisning. Noe tilsvarende ble ikke eksplisitt adressert i den svenske debatten.

6 Kartlegging av ideer

I det foregående har jeg presentert partienes argumenter for og imot to naturaliseringskriterier – hhv. løsningskrav og språkkrav. Argumentene har videre blitt kategorisert som enten ekspressive eller moralske. I dette kapittelet skal jeg, ved hjelp av analyseskjemaet, gjøre rede for hvilke ideer partiene lente seg på i sin argumentasjon og for hvordan disse resonerer med felles og konkurrerende idétradisjoner.

6.1 Sosialdemokratiske ideer i debattene

6.1.1 Arbeiderpartiet

Ekspressive argumenter

I begge debatter – om dobbelt statsborgerskap og språkkrav – trakk Arbeiderpartiets representanter på en institusjonell solidaritetsforståelse i henhold til 2.1/2.2: *For å sikre et harmonisk samliv mellom sosiale grupper/tillitt til politiske institusjoner er det avgjørende at alle har de samme plikter og rettigheter.* Mens løsningskravet ble vurdert som nødvendig for å unngå en favorisering av innvandrere i fordelingen av (politiske) rettigheter, ble språkkravet lansert som et virkemiddel for å institusjonalisere innvandreres moralske plikt til å – i likhet med majoritetsbefolkningen – ta del i den felles innsats som holder det økonomiske systemet oppe. Gjennom å opprettholde en angivelig likebehandling i fordelingen av goder og byrder ønsket man dels å fremme majoritetsbefolkningens tillitt til felles politiske institusjoner (2.1), og dels å fremme sosial harmoni mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen (2.2). Språkkravet ble videre begrunnet med et relatert prinsipp om gjensidighet 2.3: *Det hviler en forpliktelse på alle borgere til å bidra i opprettholdelsen av et produktivt og bærekraftig økonomisk system, i bytte mot de rettigheter og muligheter samfunnet skaffer til veie for den enkelte.*

Moralske argumenter

I begge debatter lente Ap seg på et paternalistisk prinsipp i henhold til 5.1: *Det offentlige må lede samfunnsindivider inn på fornuftige spor til det beste for seg selv.* Løsningskravet var motivert av bekymringen for at doble statsborgere ville være mer utsatt for diverse farer ved utenlandsreiser enn de som kun har ett statsborgerskap. Det paternalistiske aspektet kommer her til uttrykk i den manglende viljen til å overlate denne risikovurderingen til

enkeltindividene selv, slik det svenske søsterpartiet argumenterte for. I debatten om språkkrav kom det paternalistiske prinsippet til uttrykk gjennom språkkravets normgivende og motivasjonsfremmende funksjon overfor innvandrerne, for å på denne måten effektivisere deres kognitive og økonomiske integrasjon, og dermed også deres prosess mot sosial mobilitet. Språkkravet ble dessuten koblet til et kulturradikalt prinsipp 5.1: *Individuell frigjøring fremmes gjennom oppgjør mot og uavhengighet fra tradisjonsbundne fellesskap og sosiale rangordningsnormer*. Representanten la i denne sammenheng særlig stor vekt på kjønnsdiskriminerende normer. Dette gjennom en betoning av å sikre innvandrerkvinner frihet og uavhengighet fra sine ektemenn. I denne sammenheng la talspersonen vekt på politikkenes funksjon i å effektivisere individenes integrasjon i arbeidslivet. Representanten lente seg med dette på prinsipp 5.3: *Mulighet for tilknytning til arbeidslivet representerer en essensiell betingelse for enkeltindividets frihet og velbefinnende*. Forestillingen om ”frihet gjennom arbeid” kan tolkes på ulike måter. I denne sammenheng ble det lagt vekt på at deltakelse i arbeidslivet kan fremme kvinnenens økonomiske uavhengighet i ekteskapet. Det ble videre poengtert at pliktene ikke skulle underminere individenes krav på ”like muligheter”. I en tidlig fase ble dette formulert som en avvisning av det direkte språkkravet, og operasjonalisert i henhold til 4.3 (a): *Individenes ulike forutsetninger i samfunnslivet, og dermed til å oppfylle samfunnsmessige forpliktelser, gjør det urettferdig å stille de samme krav til alle*. I en senere fase, etter at partiet hadde snudd i spørsmålet om direkte språkkrav, ble prinsippet operasjonalisert mer moderat: 4.3 (b): *Plikter er illegitime dersom pliktsubjektene ikke gis mulighet til å kunne oppfylle sitt pålagte ansvar på en meningsfull måte*.

Registrerte sosialdemokratiske prinsipper i Arbeiderpartiets argumentasjon er oppsummert i tabellen nedenfor.

Tabell 6.1.1 Sosialdemokratiske ideer aktualisert i Arbeiderpartiets argumentasjon

Arbeiderpartiet					
Ekspressive argumenter			Moralske argumenter		
Variabel	Prinsipp	Debatt	Variabel	Prinsipp	Debatt
5. Fordelingsrettferdighet	Innskuddsbasert, gjensidighet	Språkkrav	10. Relasjon stat -individ	Paternalisme	Begge
4. Betingelser for systemtillitt	Institusjonell likhet, likebehandling	Begge	12. Nøkkel til frigjøring	Frihet gjennom arbeid, materiell trygghet	Språkkrav
3. Betingelser for sosial harmoni	Institusjonell likhet, likebehandling	Begge	9. Individuelle forpliktelser	Rettferdige plikter, resultatlikhet (a, b)	Språkkrav
			11. Relasjon sivilsamfunn-individ	Kultur-radikalisme	Språkkrav

6.1.2 Socialdemokraterna

Ekspressive argumenter

I begge debatter aktualiserte Socialdemokraterna prinsipp 1.1 *Det politiske kollektivets mål er å oppnå moralsk fremskritt i vår kamp for sosial rettferdighet*. Partiets liberale tolkning av de aktuelle statsborgerrettslige problemstillingene kan med dette ses som et moralsk oppgjør med tradisjonelle og udemokratiske forestillinger om Sverige og av innvandrere blant majoritetsbefolkningen og blant enkelte politikere. Liberale kriterier for statsborgerskap ble, i debatten om dobbelt statsborgerskap, vurdert som et spørsmål om anstendighet. Samtidig ble avvisningen av språkkravet lansert som et ledd i å stimulere frem en ny kollektiv identitet i henhold til prinsipp 1.2 *Vår fellesskapsidentitet er forankret i ideen om et samfunn der solidaritet og normer om likeverd definerer relasjonen mellom borgere*. Fokuset lå i denne kontekst på likeverd mellom individer av ulik nasjonal eller kulturell bakgrunn.

Moralske argumenter

I begge debatter var Socialdemokraternas representanter opptatt av hvorvidt de statsborgerrettslige kravene var i henhold til en demokratisk likhets- og rettferdighetsforståelse. Løsningskravet ble fremstilt som et brudd med denne forutsetningen

da det ikke tok hensyn til den sentimentale byrden det innebærer å gi slipp på statsborgerskap fra landet man er født og oppvokst i. Dette kan medføre at noen velger å ikke naturalisere seg i det landet de bor i, noe som for det første vil ekskludere de fra fulle politiske rettigheter i mottakerlandet, og for det andre gjør det vanskeligere å føle tilhørighet med og i det nye landet. Argumentet er dermed at et løsningskrav kan underminere migranternes demokratiske rett henholdsvis til å utøve politisk påvirkning og til å føle tilhørighet. Argumentasjonen kan kobles til prinsipp 4.2: *Offentlige ytelser skal anses som demokratiske rettigheter som medlemmer av det politiske fellesskapet har krav på*, samt 4.1: *Rettigheter bør distribueres med henblikk på å oppfylle det krav alle samfunnsmedlemmer har på å kunne oppleve det vi oppfatter som grunnleggende menneskelige friheter*. En tilsvarende bekymring ble knyttet opp mot språkkravet. Det ble fremhevet at retten til tilhørighet ikke skal være betinget av hvorvidt man snakker svensk eller ikke. Denne argumentasjonen kan for det første kobles til prinsipp 4.2: *Offentlige ytelser skal anses som demokratiske rettigheter som medlemmer av det politiske fellesskapet har krav på*. Argumentasjonen kan for det andre kobles til 4.3a: *Individenes ulike forutsetninger i samfunnslivet, og dermed til å oppfylle samfunnsmessige forpliktelser, gjør det urettferdig å stille de samme krav til alle*. I denne sammenheng ble det vurdert som uheldig å stille krav om språklig kompetanse, grunnet svært ulike læringsmessige forutsetninger blant pliktsubjektene. SAP lente seg, i debatten om språkkrav, dessuten på et kulturradikalt prinsipp 5.2: *Individuell frigjøring fremmes gjennom oppgjør mot og uavhengighet fra tradisjonsbundne fellesskap og sosiale rangordningsnormer*. Prinsippet kom til uttrykk gjennom politikken symbolske funksjon for å heve innvandrernes sosiale status i majoritetsbefolkningens øyne, og med dette frigjøre innvandrere fra undertrykkende sosiale rangordningsnormer. På motsvarende vis ble språkkravet, og løsningskravet, forstått som verktøy for å legitimere udemokratiske normer. I den sammenheng lente partiet seg på prinsipp 4.4: *Individuelle plikter må ikke anvendes som redskap for å promotere en snever samfunnsmoral*.

Observerte sosialdemokratiske prinsipper i Socialdemokraternas argumentasjon er oppsummert i tabellen nedenfor.

Tabell 6.1.2 Sosialdemokratiske ideer aktualisert i Socialdemokraternas argumentasjon

Socialdemokraterna					
Ekspressive argumenter			Moralske argumenter		
Variabel	Prinsipp	Debatt	Variabel	Prinsipp	Debatt
1. Kollektivt ideal	Moralsk fremskritt; økt sosial rettferdighet	Begge	7. Politikken grenser	Ikke-sekteriske plikter, respektere spirituell integritet	Begge
2. Politisk identitet	Fellesskap mellom likeverdige	Språkkrav	6. Forståelse av «like friheter»	Reelt like friheter, substansiell rettferdighet	Dobbelt statsborger-skap
			9. Individuelle forpliktelser	Rettferdige plikter, resultatlikhet (a)	Begge
			11. Relasjon sivilsamfunn-individ	Kultur-radikalisme	Språkkrav
			8. Fordelingsprinsipp	Universalitet, rettighetsfesting, tillitsbasert	Språkkrav

6.2 Oppsummering og sammenligning av analysefunn

Som det fremgår av den forgående diskusjonen henter begge partiers statsborgerrettslige posisjoner delvis næring i tradisjonelt sosialdemokratisk tankegods. Partiene legger imidlertid vekt på ulike prinsipper innenfor den felles idetradisjonen. I den grad de fokuserer på like prinsipper, kan man dessuten observere en variasjon i hvordan disse operasjonaliseres.

6.2.1 Fremtredende ideer: AP vs. SAP

Mens Arbeiderpartiets restriktive tolkning av naturaliseringskriteriene aktualiserte sosialdemokratiske dimensjoner og ideer med relevans for ideologiens *operative nivå*, aktualiserte Socialdemokraternas liberale tolkning dimensjoner og ideer med relevans for ideologiens *basale nivå*. Med sitt fokus på den politiske metoden for samfunnsendring hentet Ap næring i den velferdsideologiske, reformsosialistiske og kontraktteoretiske arven²⁸. SAP

²⁸ Den kontraktteoretiske og reformsosialistiske arven ble, hos Ap, aktualisert i begge debatter, mens den økonomiske velferdsorienteringen i størst grad var relevant i debatten om språkkrav.

fokuserte på den overordnede sosialdemokratiske visjonen og det normative grunnsyn – ideer som kan kobles til folkhemsvisjonen og den etisk sosialistiske arven. Denne distinksjonen er ikke kategorisk, men den fanger opp en klar tendens som gjorde seg gjeldende uavhengig av hvilket naturaliseringskriterium som ble diskutert.

Ekspressive argumenter

Langs den ekspressive dimensjonen argumenterte SAP for moralsk fremskritt gjennom å skape egalitet på tvers av kulturell og nasjonal tilhørighet. Til sammenligning fokuserte Ap på prinsipper som fordelingslikhet og gjensidighet – tiltak for å sikre et moralsk og økonomisk bærekraftig system. Det som for SAP fremsto som en legitimering av fordommer mot innvandrere, ble av Ap ansett som innfrielse av et legitimt krav om likebehandling i fordelingen av goder og byrder. I debatten om dobbelt statsborgerskap poengterte derfor SAP at man måtte forsøke å forandre majoritetsbefolkningens holdninger fremfor å imøtekomme ”det svenske folkets” angivelige motvilje mot å liberalisere statsborgerskapsloven. Motsatt la Arbeiderpartiets representant vekt på ”likhetsprinsippet” og det uheldige ved å implementere det de oppfattet som en særrettighet for innvandrere.

Moralske argumenter

Langs den moralske dimensjonen la SAP vekt på hva som representerer en rettferdig forvaltning av plikter og rettigheter. Arbeiderpartiets fokus var i større grad på å, gjennom en paternalistisk og inngripende stat, beskytte innvandrernes grunntrygghet og effektivisere deres sosioøkonomiske integrasjon. For Ap var derfor språkkravet ment som et tiltak for å fremme enkeltindividenes frihet og sosiale mobilitet. Til sammenligning mente Socialdemokraternas representant at språkkravet, uansett dets språklæringsmessige effekt og eventuelle gevinst, innebar en illegitim og urettferdig forvaltning av borgerlige plikter. Fremfor et redskap for å fremme individenes motivasjon for kognitiv og økonomisk integrasjon, ble språkkravet vurdert som promotering av en snever samfunnsmoral og uttrykk for fordommer mot innvandrere som gruppe. Et slikt krav om tilpasning til majoritetssamfunnet ble vurdert som frihetsberøvende og en trussel mot innvandrernes spirituelle integritet.

6.2.2 Operasjonalisering av prinsipper: Ap vs. SAP

”Kulturradikalisme”

I debatten om språkkrav aktualiserte begge partier prinsipp 5.2 *Kulturradikalisme*. Man kan imidlertid identifisere en forskjell i hvilke typer undertrykkelsesmekanismer og

rangordningsnormer partiene orienterte seg mot. SAP fokuserte på innvandrere generelt som samfunnets marginaliserte gruppe, mens undertrykkerne, eller de undertrykkende strukturene ble lokalisert i majoritetssamfunnet. Innvandrernes marginaliserte posisjon skyldtes angivelig et nedarvet syn på det svenske fellesskap basert på etnisitet og kultur, noe som gir utslag i rasisme og diskriminerende adferd. Deres uprivilegerte status ble koblet til en angivelig sårbar identitet. Aps utgangspunkt var mer innfløkt. Også her problematiserte man rasisme og diskriminering av innvandrere generelt. Dette parallelt med en problematisering av kjønnsdiskriminerende strukturer innad innvandrersamfunnet. På samme tid la man i større grad enn SAP vekt på at disse undertrykkelsesmekanismene ble næret av de marginaliserte individenes (lave) sosioøkonomiske status. Klassedimensjonen var dermed avgjørende for hvordan slike undertrykkelsesmekanismer ble diskutert og forstått av Ap.

”Rettferdige plikter”

Begge partier aktualiserte dessuten prinsipp 4.3 *Rettferdige plikter* i debatten om språkkrav. SAP avviste kravet som uheldig ettersom det ville være krevende å konstruere et system som gir reelt like muligheter for alle. En bekymring gikk ut på at noen ville bruke lengre tid enn andre på å klare kravet. Ap opererte med et mer moderat kriterium for likebehandling. Alle skulle ha mulighet til å klare kravet. Det ble imidlertid vurdert som akseptabelt med en viss grad av forskjellsbehandling i lys av tidsaspektet. Innvandrernes ulike forutsetninger for å klare kravet på like lang tid mente man kunne kompenseres ved å tilby utvidet rett til gratis språkundervisning.

6.3 Felles ideologi – ulike politiske svar

I det følgende skal jeg forsøke å spesifisere hvordan partienes ulike konklusjoner kan forstås med utgangspunkt i deres felles idétradisjon. Det er som nevnt to spørsmål som danner utgangspunktet for denne diskusjonen: (I) hvordan forvalter partiene det sosialdemokratiske målet om sosial rettferdighet, og (II) hvordan resonerer partienes argumentasjon for *endret* politikk med tradisjonelle sosialdemokratiske ideer?

6.3.1 Forvaltning av ”sosial rettferdighet”

Sosial rettferdighet representerer, ifølge Heywood (2003: 142), det mest grunnleggende målet for sosialdemokrater. Lojalitet til dette målet fremtrer også som noe partiene har til felles, og som antagelig representerer det mest spesifikke ”sosialdemokratiske” bidraget i partienes

formulering av de statsborgerrettslige posisjonene. Begge partier ga uttrykk for holdningen om at kollektivet har en moralsk forpliktelse til å skape reelt like betingelser for frihet og selvutfoldelse til alle som defineres innenfor fellesskapet. Dette er en definisjon som tar utgangspunkt i mennesket – med sine ulike utgangspunkter – som det moralske subjekt, og som impliserer en aktiv og til dels inngripende politisk involvering for å nå rettferdighetsmålet. Analysen avdekket ingen entydig forskjell partiene imellom hva angår *grad av radikalitet* i lys av denne ambisjonen. Uenigheten mellom partiene kan, slik den kommer til uttrykk i debattene jeg har studert, snarere utledes fra ulike syn på følgende tre forhold: det sosiale rettferdighetsmålets funksjon, forestilling om de samfunnsmessige ulikhetenes mest vesentlige strukturelle betingelser og holdning til hvem som er relevante rettighetssubjekter.

Det sosial rettferdighetsmålets funksjon

Partiene skiller seg fra hverandre i hvilken rolle eller funksjon idealet om sosial rettferdighet tillegges i det politiske prosjektet. Begge partier legger, i tråd med et moderne vestlig moralsyn, vekt på sosial rettferdighet av hensyn til enkeltborgerens krav på likebehandling og beskyttelse. I SAPs argumentasjon kan man imidlertid identifisere en betydning som går utover dette. Målet om sosial rettferdighet anses også, i henhold til folkhemsvisjonen, å kunne forene og skape en felles identitet mellom mennesker. Rettferdighetsmålet aktualiserer med andre ord både moralske og ekspressive ideologiske dimensjoner hos SAP.

Strukturelle betingelser for sosial ulikhet

Det synes å være en klar og gjennomgående forskjell i hvordan partiene forstår sosial ulikhet, og med dette hva som konkret menes med sosial rettferdighet. Den sosialdemokratiske bevegelsen har sitt utspring i konflikten på arbeidsmarkedet mellom arbeidstakere og arbeidsgivere. Opp gjennom historien har derfor kampen for sosial rettferdighet vært forbundet med kampen mot klassesamfunnet (Larsson 1990: 79). Ap viderefører i stor grad en slik fortolkning av samfunnets konfliktstruktur. Et hovedproblem for Ap er at innvandrere, da de ikke har blitt sosialisert i velferdsstatlige institusjoner, mangler språklige verktøy og økonomiske ressurser. Foruten å representere en trussel mot systemets moralske og økonomiske bærekraft, fryktet man at dette gjør innvandrere passive og dessuten mer utsatt for utnyttning og sosial marginalisering.

Socialdemokraterna anså innvandrere som marginaliserte først og fremst i kraft av deres mangel på spirituell trygghet. Snarere enn en gjentakelse av tidligere sosiale utfordringer, ble dette vurdert som en konsekvens av et nytt konfliktbilde der identitet og tilhørighet i noen grad har erstattet klasse som viktigste sosiale markører i forståelsen av sosial ulikhet. Det er grunn til å diskutere hvorvidt SAP, gjennom å forfekte en rettferdighetsforståelse uten relasjon til økonomiske forhold, beveger seg vekk fra det som er distinkt sosialdemokratisk. Med en utvidet forståelse av ”sosialdemokratisk ideologi” er det meningsfullt å tolke partiets kamp mot rasisme og fordommer som en forlengelse av det tradisjonelle rettferdighetsprosjektet.

Relevante rettighetssubjekter

Partiene skiller seg delvis fra hverandre når det gjelder hvem som defineres som relevante rettighetssubjekter. Mens Ap henvender seg til innvandrere og innvandrerkvinner i særdeleshet, henvender SAP seg til både innvandrere og utvandrere. SAP kan dermed, i sin forvaltning av rettigheter, sies å legge til grunn en bredere personkrets enn sitt norske søsterparti. Dette kan betegnes som en ulikhet i hvordan de definerer den moralske forpliktelsens utstrekning.

I tabellen nedenfor er en skjematisk presentasjon av partienes ulike operasjonalisering av målet om ”sosial rettferdighet”.

Tabell 6.3.1 Forvaltning av det sosialdemokratiske rettferdighetsmålet

«Sosial rettferdighet»	Arbeiderpartiet	Socialdemokraterna
Funksjon	Moralsk egenverdi	Moralsk egenverdi & identitetsskapende
Betingelser for ulikhet	Sosiøkonomisk status	Rangordningsnormer/ diskriminering
Relevante rettighetssubjekter	Innvandrere, innvandrerkvinner	Migranter (innvandrere og utvandrere)

6.3.2 Statsborgerrettslig reform i lys av sosialdemokratiske ideer

Arbeiderpartiet – innføring av språkkrav

Som skissert ovenfor synes Ap å ha vedvart i en tradisjonell fortolkning av sosial ulikhet. Man kan si at for Ap innebærer den nye innvandringen en gjentakelse av tidligere

integrasjonsutfordringer. Det ble lagt til grunn at innvandrere, i grove trekk, skulle integreres i samfunnet på samme vis som tidligere marginaliserte grupper. Dette gjennom et politisk fokus på å heve deres sosioøkonomiske status og materielle levestandard. Effektiv sosioøkonomisk integrasjon var dermed en sentral politisk målsetting for Ap – en målsetting som reflekteres i partiets holdning til språkkrav. Målet om sosioøkonomisk egalitet synes å være forbundet med en innstrammingslinje i form av økt statlig kontroll i den sosioøkonomiske integrasjonsprosessen, og i forvaltningen av offentlige ytelser. Partiet kan beskyldes for å bryte med ideen om rettighetsfestede ytelser (prinsipp 4.2). Dette kan imidlertid ses som en kompensering for at innvandrere tidligere ikke har blitt sosialisert i velferdsstatlige institusjoner. Det er dessuten et tiltak som – i henhold til tradisjonelle ideer om sosial integrasjon – er ment å fremme, fremfor å innskrenke, enkeltindividenes frihet. En slik prioritering fremstår i Aps øyne også nødvendig for å opprettholde bærekraften til systemet som i neste omgang skal fremme sosioøkonomisk egalitet mellom innvandrere og majoritetsbefolkningen.

Socialdemokraterna – avvisning av løsningskravet

I henhold til SAPs egalitetsforståelse må man, i en flerkulturell kontekst, og i lys av målet om reelt like friheter, ta i betraktning den kulturelle i tillegg til den sosioøkonomiske samfunnssfæren. For å fange opp det totale register av bakenforliggende forhold som skaper ulikhet mellom mennesker, må politikken følgelig endre fokus, eller i det minste utvide sitt perspektiv til å inkludere antatt menneskelige behov som spirituell integritet og trygghet. Socialdemokraternas avvisning av løsningskravet kan ses som et tiltak i tråd med dette argumentet, gjennom å representere en rettighetsfesting av tilhørighet for migranter. Det kommer ikke klart frem fra analysen hvilke implikasjoner dette har for det tradisjonelle sosioøkonomiske integrasjonsprosjektet. Den paternalistiske metoden for sosial integrasjon kan imidlertid komme i konflikt med målet om kulturell likeverd gjennom å representere en trussel mot innvandreres spirituelle integritet. Partiets fokus på ikke-materielle frihetsressurser kan dessuten sies å i noen grad frigjøre dem fra instrumentelle fellesskapshensyn som økonomisk og moralsk bærekraft. Samtidig videreføres synet på staten som et hovedinstrument i samfunnsbyggingen. Den aktuelle strategien har for øvrig ideologisk forankring i ideen om at man, for å garantere alle borgere et liv i overensstemmelse med de

sosiale standarder i samfunnet, over tid må institusjonalisere nye demokratiske rettigheter²⁹. Retten til tilhørighet kan tolkes som et neste steg i denne utviklingen³⁰.

6.4 Posisjonering i lys av konkurrerende idetradisjoner

Arbeiderpartiet

Ved å utvide det teoretiske fokuset fra en spesifikk sosialdemokratisk ideologisk kontekst fremtrer argumenter hos Ap som aktualiserer hensynet til kollektiv identitet. Løsningskravet ble av Ap benyttet som et virkemiddel for å stimulere frem innvandrernes lojalitet til det norske politiske fellesskapet (5.3). Argumentet resonerer med den republikanske tradisjonens vektlegging av ”den dydige borger” som ivaretar sine forpliktelser overfor det politiske fellesskapet. Mer spesifikt kan Aps ideologiske posisjon sies å resonere med en type konstitusjonspatriotisme. Dette impliserer vektlegging av nasjonalt medlemskap som en politisk og juridisk kategori (se Faist 2007: 67). Jeg tolker det som en posisjon som hegner om fellesskapets *ytre*, i motsetning til dets *indre* grenser. Det vil si det geografisk avgrensede politiske fellesskapet, og ikke et fellesskap av kulturell, etnisk eller sosial art (se Andersen m.fl. 1993: 18-20). Lojalitet synes, for Ap, å innebære identifikasjon med den norske stat, i motsetning til andre stater. Nærmere bestemt kan dette dreie seg om identifikasjon med *den norske* konstitusjonen, demokratiet, lover og institusjoner. Det er verdt å merke seg at politisk lojalitet ble lansert som et integrasjonsmål mer enn en direkte borgerplikt og kriterium for medlemskap.

AP la til grunn en type forvaltning av sosiale rettigheter som korresponderer med en gammel sosialdemokratisk eller *sosialistisk* praksis, typisk for perioden før velferdsstaten var fullt utviklet³¹, der offentlige ytelser forstås som normative apparater gjennom at de knyttes til moralske motytelser (5.4). Denne politikken ble, ifølge Sejersted (2005: 114-115), dels begrunnet praktisk-økonomisk med at universelle rettigheter var for dyrt, og dels med et behov for å forme eller danne individene til dyktige og produktive arbeidere. Argumentasjonen kan dessuten linkes til et meritokratisk prinsipp (5.5), der plikter og

²⁹ Jfr. T.H. Marshalls (1950) samfunnsborgerskapsbegrep.

³⁰ Beslektede ideer assosieres med teoretikere som Jean-Francois Lyotard (1984) og Laclau, E. og Mouffe, C. (1985). Heywood (2003: 139) beskriver dette som forsøk på å sammenkoble elementer fra den marxistiske arven med postmodernistiske ideer. Postmodernisme kan, på et ideologisk plan, linkes til politisk mobilisering om saker som identitet og livsstil (Heywood 2003: 19-23).

³¹ Anne-Lise Seip (1984: 12) betegner dette som ”sosialhjelpsstaten”. Modellen var typisk for Norge og Sverige fra slutten av det 19. århundre og frem til 1930-årene.

rettigheter fordeles ut i fra individenes innsats og bidrag i samfunnet. Dette peker mot et fordelingsprinsipp som minner om det økonomisk *liberale*, og med dette et forsvar av individets rett til å beholde det man selv produserer. I dette tilfellet er det imidlertid *nasjonale* borgeres eller ”det norske samfunnets” eiendomsrett som forsvares, snarere enn enkeltindividets i generell forstand. Betoningen av egenansvar peker også mot den liberale tradisjonen. Språkkravets funksjon i å sanksjonere eller belønne individer ut i fra deres innsats i læringsprosessen kan imidlertid også tolkes som en symbolsk valuering av dyder som vedrører individets moralske ansvar overfor fellesskapet, og således et tiltak for å styrke velferdsstatens kollektive bevissthet. Posisjonen resonerer med det Heywood (2010: 134) referer til som kommunitaristisk liberalisme³².

Socialdemokraterna

Socialdemokraternas argumentasjon i debatten om språkkrav var som nevnt meningsfull å tolke i lys av et sosialdemokratisk syn på politisk identitet, med (kulturell) likeverd som en viktig fellesskapsverdi. Utover en forpliktelse til å utvise ”aksept” og ”respekt” for kulturelle ulikheter, ble det imidlertid også oppfordret til at Sverige bør ”underlette” og ”like” det nye mangfoldet (5.1 – 5.2). Dette tilkjennegir en politisk identitet som konstrueres gjennom et positivt og aktivt engasjement for det kulturelle og etniske mangfoldet, noe som resonerer best med en *radikaldemokratisk* fellesskapsforståelse. Socialdemokraternas syn på ”det felles beste” som foranderlig og noe som skapes i en politisk samtale (5.6) kan kobles opp mot den samme ideologiske retningen. Betoningen av politikernes privilegerte rolle i denne samtalen, gjennom sin rolle i å moralsk instruere majoritetsbefolkningens holdninger til innvandring og flerkultur, kan imidlertid ses som en type ovenfrastyring, og mulig levning fra tradisjonelt sosialdemokratisk tankegods.

Socialdemokraterna inkluderte – i debatten om dobbelt statsborgerskap – emigranter som relevante og gyldige rettighetssubjekter. Kollektivets moralske forpliktelse overfor enkeltindivider synes med dette å favne utover den nasjonalt geografiske avgrensningen som, inntil relativt nylig, har vært dominerende i politikken generelt. Det parallelle fokuset på innvandrernes rett til tilhørighet, med både Sverige og opprinnelseslandet, tyder på at det ikke er snakk om en kommunitaristisk fellesskapsforståelse der tolerant statsborgerskapspolitikk er

³² Strategien har sammenfallende aspekter med det såkalte ”Blair project” i Storbritannia. Sentralt i dette var å balansere plikter mot rettigheter og vice versa (Heywood 2003: 150).

tilsiktet de med ”riktig” etnisitet eller kulturell bakgrunn, og hvor formålet er preservering av noe essensielt ”svensk”. Posisjonen resonerer bedre med en *transnasjonal* multikulturalisme (5.7), en modell som impliserer lik behandling av egne borgere utenlands og av innvandrere hjemme (Faist 2007: 18). I henhold til dette perspektivet sees dobbelt statsborgerskap som ledd i en multikulturalistisk politikk. Argumentet er at man, gjennom å tilrettelegge for at innvandrere kan ivareta sine nettverk i hjemlandet, også bidrar til å understøtte muligheten for kulturbevaring (Gustafson 2005).

SAPs opponering mot språkravet kan som nevnt forstås i lys av sosialdemokratisk ideologi – dette med henvisning til ivaretagelse av spirituell integritet og et prinsipp om ”ikke-sekteriske” plikter. Denne kritikken ble imidlertid også fremført med henvisning til *individuell valgfrihet* (5.8) – et prinsipp man gjerne forbinder med andre politiske idetradisjoner enn den sosialdemokratiske. Valgfrihet ble forstått i betydningen rett til selvbestemmelse vis-à-vis staten – også i tilfeller hvor dette er forbundet med en individuell risiko (dobbelt statsborgerskap), samt i betydningen rett til å velge hvordan man tilegner seg svensk språk (språkrav). SAPs orientering mot liberale ideer er tilsynelatende motivert av forestillingen om at staten – for å innfri individets rett på selvbestemmelse – er nødt til å holde en viss avstand fra privatsfæren. Dette peker mot et klassisk liberalt frihetsbegrep.

Tabellen nedenfor oppsummeres hvilke andre idetradisjoner – utenom den sosialdemokratiske – partiene lente seg på i argumentasjonen. I tabellen spesifiseres hvilke prinsipper som ble aktualisert samt hvilken variabel disse kan utledes fra.

Tabell 6.4 Aktualiserte ideer fra konkurrerende idetradisjoner

Arbeiderpartiet			
Ideologi	Variabel	Prinsipp	Debatt
Republikansk/ Konstitusjonspatriotisme	Kollektiv identitet	Politisk lojalitet	Dobbelt statsborgerskap
Kommunitaristisk liberalisme	Egalitetsforståelse	Meritokratisk	Språkkrav
Sosialisme	Konflikthåndtering	Produktive motytelser	Språkkrav
Socialdemokraterna			
Radikaldemokratisk	Kollektiv identitet	Kulturell pluralisme	Språkkrav
Radikaldemokratisk	Konflikthåndtering	Endring og demokratisering gjennom diskurs	Språkkrav, dobbelt statsborgerskap
Multikulturalistisk transnasjonalisme	Egalitetsforståelse	Rett til tilhørighet der man bor	Dobbelt statsborgerskap
Liberalisme	Egalitetsforståelse	Individuell selvbestemmelse	Språkkrav, dobbelt statsborgerskap

7 Forklaringer på politiske veivalg

I dette kapitlet skal det registrerte meningsavviket mellom Ap og SAP belyses ved hjelp av relevant kontekstkunnskap (se kapittel 3) og teoretiske perspektiver på innvandringsfeltet (se kapittel 4). I første del av kapitlet sammenholde partienes svar med teorier på statsborgerskapsfeltet. Dette danner utgangspunktet for en diskusjon av de ulike ideologiske posisjonenes røtter og beveggrunner (i), samt deres mulige implikasjoner for praktisk politikk (ii).

7.1 Posisjonering i lys av teoretiske perspektiver

Konvergensperspektivet

De statsborgerrettslige reformene synes, fra de aktuelle aktørenes synspunkter, og i tråd med konvergensperspektivet, dels å være motivert av et følt behov for å imøtekomme utfordringer aktualisert av økt innvandring. Partienes ulike responser, blant annet reflektert i deres ulike posisjonering overfor tradisjonelt konkurrerende idétradisjoner, indikerer imidlertid et brudd med perspektivets grunnforutsetning om konvergerende politiske responser. Man kan riktignok se for seg at Ap, grunnet Norges noe kortere erfaring med flerkulturell innvandring enn Sverige, befinner seg på et holdningsmessig tidligere utviklingstrinn enn SAP, og at de over tid vil nærme seg sitt svenske søsterparti. Det historiske utviklingsmønsteret taler imidlertid imot dette. Den innvandringspolitiske avstanden mellom partiene synes å ha vedvart over en forholdsvis lang periode. Perspektivets premiss om bevegelse fra en restriktiv første fase av innvandringen, til en mer liberal annen fase synes også å stride med utviklingen hos Ap. Partienes posisjonering vis-à-vis konvergensperspektivet taler for at partienes ulike politiske veivalg uttrykker et ideologisk meningsavvik.

Liberaliseringsperspektivet

Ifølge liberaliseringsperspektivet henger liberalisering av statsborgerskapsloven i vestlige innvandringsland sammen med en svekkelse av nasjonalstatens betydning generelt, og av det eksklusive nasjonale medlemskapet spesielt. SAPs posisjon korresponderer delvis med dette perspektivet. Partiet la vekt på at migranter bør ha det samme legitime kravet som andre individer til å føle tilhørighet der de bor samt med landet de er født i. Partiets liberale holdning til dobbelt statsborgerskap kan tolkes som en bevegelse mot en transnasjonal modell for medlemskap. Aps argumentasjon indikerer derimot en vedvarende prinsipiell betoning av

nasjonalstatlige prinsipper og av det nasjonalt avgrensede ansvar i forvaltningen av individuelle rettigheter. Prinsippet om ”like friheter”, og kollektivets moralske forpliktelser ble utelukkende forstått i kontekst av den geografisk nasjonale.

Stabilitetsperspektivet

Den dikotome analysekategorien til Brubaker (1992), mellom etnos- og demosbaserte nasjonsforståelser, synes å være lite treffende i å forklare ulikheter mellom partiene i denne analysen. Vurdert opp mot dette analytiske motsetningsparet korresponderer posisjonene til begge partier – Arbeiderpartiets i særdeleshet³³ – best med den franske, og angivelig liberale, demostradisjonen. Begge partier tok avstand fra et etnokulturelt nasjonalt fellesskapsbegrep forankret i førpolitiske lojaliteter. Det er imidlertid grunn til å holde fast på stabilitetsperspektivets premiss om at politikk rettet mot integrasjon av innvandrere betinges av distinkte nasjonale erfaringer og nasjonsbyggingsprosesser.

Det er problematisk, i en analyse som denne, å fastslå hva som eventuelt kan erstatte Brubakers typologi, gjennom å representere de stabile elementer og avgjørende forskjeller i partienes forståelse av henholdsvis den norske og svenske nasjonen. Dette forutsetter innsikt generert gjennom analyser med data fra et lengre tidsperspektiv enn hva som opereres med her. De etablerte perspektiver på norsk-svenske nasjonale motsetninger, som ble presentert innledningsvis, resonerer imidlertid godt med funn fra den empiriske analysen. Markering av nasjonal eksklusivitet eller uavhengighet synes, i tråd med en konstitusjonspatriotisk medlemskapsmodell, å ha spilt en sentral rolle i Arbeiderpartiets argumentasjon. De kan med dette sies å lene seg på en nasjonal arv og kamp for kollektiv frihet. Denne kampen har tidligere blitt ført i opposisjon mot dansk, svensk og tysk herredømme. Den samme impuls kan tenkes å bli aktualisert i møte med prosesser som i dag utfordrer nasjonalstatens *ytre* grenser. Partiets argumentasjon i debatten om dobbelt statsborgerskap gir holdepunkter for en slik tolkning: løsningskravet ble forstått som et tiltak for å stimulere frem, og opprettholde statsborgerskapets symbol på lojalitet til det norske *politiske* fellesskapet. SAP lente seg som nevnt på en radikaldemokratisk fellesskapsforståelse. Denne reproduseres gjennom demokratisering og utbygging av individuelle rettigheter. Den resonerer dermed godt med Johanssons (2001: 8) beskrivelse av den svenske nasjonale identitet, som fundert i ønsket om

³³ Berøringspunktet mellom den ”franske” fellesskapsforståelsen og Arbeiderpartiets knytter seg til ideen om individets subjektive vilje som et sentralt medlemskapskriterium. I mye av faglitteraturen er det for øvrig vanlig å benytte betegnelsen ”republikansk” om det jeg i denne analysen har referert til som ”demos” (se Faist 2007: 32).

modernisering og løsrivelse fra en udemokratisk historisk arv. Betoning av kulturell pluralisme og individuell frihet, gjennom å fronte en liberal statsborgerskapspolitikk, kan i dette perspektivet tolkes som distansering fra et konservativt nasjonalt tankegods, og samtidig et ledd i den kollektive fornyelsesprosessen.

Velferdsstatsperspektivet

Ap synes, i tråd med velferdsstatsperspektivet, å nedtone statsborgerskapets funksjon som forvalter av individuelle rettigheter. Partiet var mer opptatt av hvordan man kunne styrke innvandreres friheter og rettigheter gjennom velferdsstatlige tiltak. En viktig implikasjon av dette er at det ikke vurderes som avgjørende, for å ivareta individenes grunnleggende rettigheter, å føre en liberal adgangsregulering til statsborgerskapet. Motsatt tilla Socialdemokraterna statsborgerskapet en essensiell verdi for det enkelte individ, og naturalisering ble vurdert som en forutsetning for å oppnå grunnleggende demokratiske rettigheter. Fremfor en devaluering peker SAPs posisjon mot en revaluering av statsborgerskapets rettighetsaspekt.

7.2 Meningsavvikets røtter og beveggrunner

Partienes *nasjonsforståelser* fremstår som en potensiell nøkkelvariabel i søket etter de ideologiske ulikhetenes røtter. Denne ulikheten kan muligens spores til partienes virke i land med til dels svært ulike historiske erfaringer, med en fortid som henholdsvis koloni og kolonimakt. En vesentlig ulikhet som kan utledes fra dette er synet på i hvilken grad kravet om kollektiv nasjonal frihet representerer en progressiv og demokratisk kraft. Gjennom å betone konstitusjonspatriotiske fellesskapsdyder mener Ap at de fronter en nasjonalisme kompatibel med demokratiske og liberale verdier. I lys av SAPs nasjonsforståelse, som deler egenskaper med den radikaldemokratiske, fremtrer den samme politikken, i kontekst av et flerkulturelt innvandringssamfunn, som anakronistisk og uforenlig med individuell frihet og kulturell pluralisme.

Det er verdt å minne om at SAP lente seg på en kollektiv identitet som på en og samme tid henter næring fra sosialdemokratisk tenkning og det jeg definerte som den svenske nasjonsforståelsen. SAP var som nevnt en sentral aktør i den svenske nasjonsbyggingsprosessen, og det sosialdemokratiske styret har ofte blitt trukket frem som et viktig symbol på den svenske nasjonen. Det er dermed mulig at det observerte

berøringspunktet uttrykker det ideologiske slektskapet som Johansson (2001) referer til. Begge posisjoner – slik jeg har definert dem i denne analysen – kjennetegnes av et dynamisk og fremoverskuende fellesskapsbegrep som reproduseres gjennom betoning av demokratiske verdier. Partienes ulike roller i sine respektive lands nasjonsbyggingsprosesser fremtrer dermed som en mulig medvirkende forklaring på deres ulike normative utgangspunkter, og i forståelsen av partienes ulike nasjonsforståelser mer spesifikt.

Nasjonsforståelsesvariabelen fremstår som svært sentral i forståelsen av hvorfor partiene har beveget seg i *ulike retninger*. Samtidig gir liberaliserings- og velferdsstatsperspektivet sentrale bidrag i søket etter hvordan og hvorfor partiene har *endret sin politiske kurs*. SAP grunnet erkjennelsen om at sentrum for legitimitet – i tildelingen av plikter og rettigheter – i noen grad har beveget seg vekk fra det nasjonale nivået, og Ap grunnet velferdsstatens økte betydning på bekostning av statsborgerskapet. Som fremkom i forrige kapittel inkorporerte dessuten begge partier liberalistiske ideer i sin argumentasjon. På bakgrunn av dette lanserer jeg ideologisk konsesjon til høyresiden – som følge av det nyliberale ideologiske hegemoniet – som en ytterligere potensiell forklaring på partienes holdningsforskyvning.

Holdning til nasjonalstatlige prinsipper: pragmatisk vs. vedvarende prinsipiell

Ingen av partiene tok til orde for nasjonalstatens totale avskaffelse. SAPs tilsynelatende bevegelse mot en transnasjonal medlemskapsmodell vitner imidlertid om en mer pragmatisk omgang med nasjonalstatlige prinsipper sammenlignet med Ap. Det er rimelig å se dette i sammenheng med en fellesskapsforståelse som reproduseres gjennom demokratisering og utbygging av individuelle rettigheter. Av hensyn til å styrke kollektivets identitetsaspekt er det derfor viktigere å demonstrere en proaktiv holdning til individuelle rettigheter enn å forsvare nasjonalstaten som styringsenhet. Motsvarende kan Aps vedvarende prinsipielle betoning av nasjonalstatlige prinsipper antagelig utledes fra en nasjonsforståelse som reproduseres gjennom betoning av politisk uavhengighet og suverenitet.

Endret funksjon for statsborgerskapet: devaluering vs. revaluering

Partiene er enige om at økt internasjonal migrasjon har gjort det nødvendig å tilby velferdsrettigheter til permanent bosatte innvandrere, også de som ikke er nasjonale borgere. Partiene er imidlertid uenige om hvilke implikasjoner dette har for statsborgerskapets funksjon. I Aps tilfelle kan man snakke om en devaluering av statsborgerskapets rettighetsaspekt. SAPs posisjon bærer derimot preg av en revaluering. Det er grunn til å tro at også dette, i hvert fall delvis, henger sammen med partienes ulike nasjonsforståelser. Et felles

utgangspunkt er synet på statsborgerskapet som en arena for kollektiv nasjonal selvrepresentasjon. For SAP står denne i et gjensidig forsterkende forhold til statsborgerskapets funksjon som rettighetsforvalter. Nasjonsforståelsen gir dermed et sterkt insentiv til å betone statsborgerskapet som en demokratisk rettighet, for å på denne måten gi næring til den rådende ideen om den svenske nasjon. Det samme kan ikke sies å være tilfelle i kontekst av det norske partiet. For Ap er statsborgerskapet et symbol på tilhørighet og lojalitet med det politiske fellesskapet. Dette er en posisjon som taler for å betone individets plikter overfor fellesskapet snarere enn dets rettigheter. Dette kan bidra i forståelsen av hvorfor partiet i større grad orienterer seg mot andre politiske tiltak (i regi av velferdsstaten) for å garantere innvandrernes demokratiske rettigheter.

Ideologisk konsesjon: økonomisk effektivisering vs. formynderstatens utfasning

Begge partier aktualiserte ”liberale” ideer i sin argumentasjon. Det er relevant å nevne at den sosialdemokratiske tradisjonen bærer på en utstrakt liberal arv. De aktuelle ideene er imidlertid noe utypiske vurdert opp mot den sosialdemokratiske etterkrigsmodellen. Kanskje er dette uttrykk for en ideologisk konsesjon til hegemoniet som fra 70- tallet tok over for det sosialdemokratiske. Det er verdt å merke seg at partiene synes å ha hentet inspirasjon fra ulike aspekter ved den liberale tradisjonen. Ap sammenblander liberale ideer med kommunitære eller nasjonalistiske ideer. Posisjonen kan kobles til politikk for økt kontroll med nye rettighetssubjekter, og virker motivert av et økonomisk effektiviseringsbehov – ideer som kan utledes fra den økonomisk nyliberale tradisjonen. Politikken henter imidlertid moralsk legitimitet fra en prinsipiell betoning av nasjonalstatlige prinsipper. Gjennom å definere den moralske forpliktelsens grenser som nasjonale, kan dette også legitimere krav om motytelser til nykommere som får tilgang på ”norske” ytelser. Det norske nasjonsbegrepet aktualiseres dermed også i denne sammenheng. Til sammenligning hentet SAP inspirasjon fra det klassisk liberale frihetsbegrepet. Det nyliberale hegemoniet kan med dette tenkes å ha bidratt til å delegitimere den tradisjonelle sosialdemokratiske formynderstaten i SAPs øyne. Som jeg var inne på kan det imidlertid virke som at den paternalistiske impulsen har overlevd i den politiske *samtalen*, og kommer til uttrykk i partiets diskursive praksis for å kultivere majoritetsbefolkningens holdninger.

Nedenfor gis en skjematisk fremstilling av hvordan partiene plasserer seg i lys av ulike forklaringsmodeller. Jeg har presentert ”nasjonsforståelse” som en potensiell nøkkelvariabel i

forklaringen på hvorfor partiene har valgt ulikt. De øvrige perspektivene representerer fruktbare linser søket etter hvordan og hvorfor partiene har endret sin politiske kurs.

Tabell 7.2 Posisjonering i lys av potensielle forklaringsmodeller

Potensielle forklaringsmodeller	Arbeiderpartiet	Socialdemokraterna
<i>Nasjonsforståelse*</i>	<i>Konstitusjonspatriotisk</i>	<i>Radikaldemokratisk</i>
Holdning til nasjonalstatlige prinsipper	Vedvarende prinsipiell	Pragmatisk
Statsborgerskapets funksjon som rettighetsforvalter	Devaluert	Revaluert
Ideologisk konsesjon til liberalismen	Økonomisk effektivisering	Den tradisjonelle formynderstatens utfasning

* Nøkkelvareabel i forklaringen på *ulikhet*.

7.3 Mulige forklaringer på politiske veivalg

I det følgende skal jeg angi mulige mekanismer som forbinder de ulike normative utgangspunktene til de ulike politiske løsningene. Her vil jeg også – i den grad det er relevant – trekke inn og spesifisere hvordan sosialdemokratiske ideer spiller inn i utformingen av politikk.

7.3.1 Arbeiderpartiet

Holdning til språkkrav

Velferdsstatsperspektivet trer frem som et fruktbart utgangspunkt i forståelsen av Arbeiderpartiets holdning til språkkravet på 2000-tallet. Inkluderingen av utenlandske borgere i velferdssystemet kan sies å i noen grad ha overflødiggjort statsborgerskapet som rettighetsforvalter. Utvidelsen av antall rettighetssubjekter i velferdsstaten har dessuten bidratt til å øke det norske samfunnets økonomiske byrde. Denne utviklingen har dermed gitt Ap en moralsk legitimitet og et økonomisk insentiv til å benytte statsborgerskapet instrumentelt i språklæringsøyemed – som en belønning for god innsats i integrasjonsprosessen.

Språkkravet synes i første rekke å være motivert av ønsket om økt kontroll med individer som mangler sosialisering i velferdsstatlige institusjoner. Dette for å effektivisere deres sosioøkonomiske integrasjonsprosess. Denne motivasjonen næres av ideer som kan utledes fra den tradisjonelle sosialdemokratiske metoden for samfunnsendring. Tiltaket kan imidlertid heller ikke utelukkes som inspirert av *nyliberale ideer* knyttet opp mot hensynet til økonomisk effektivitet. Motivasjonen for å handle på et økonomisk effektiviseringsbehov – slik Ap legger opp til – betinges videre av partiets nasjonale selvforståelse. Denne gir næring til opplevelsen om at de som kommer ”utenfra” mangler fullverdig rett på ”norske ytelser”, og at dette legitimerer å stille krav om produktive motytelser.

Holdning til dobbelt statsborgerskap

AP avviste dobbelt statsborgerskap som en særrettighet. Ettersom utvandrere ikke ble vurdert som relevante rettighetssubjekter, fremsto dermed dobbelt statsborgerskap som et privilegium forbeholdt innvandrere. Denne innvendingen kan linkes til et sosialdemokratisk prinsipp om likebehandling mellom samfunnsmedlemmer i fordelingen av goder og byrder. I hovedsak synes imidlertid Aps motvilje overfor dobbelt statsborgerskap å være motivert av et politisk ideal om nasjonal eksklusivitet og uavhengighet – ideer som antagelig kan utledes fra den norske nasjonsforståelsen. Hovedbegrunnelsen var angivelig ivaretagelse av statsborgerskapet som symbol på lojalitet og tilhørighet med det politiske fellesskapet. Løsningskravet ble vurdert som en institusjonell forutsetning for dette formålet.

7.3.2 Socialdemokraterna

Holdning til dobbelt statsborgerskap

Liberaliseringsperspektivet er et fruktbart utgangspunkt i forståelsen av SAPs holdning til dobbelt statsborgerskap. De nye globale bevegelsesmønstrene synes å ha fremstimulert erkjennelsen om at sentrum for legitimitet, i tildelingen av plikter og rettigheter, i noen grad har beveget seg vekk fra det nasjonale nivået. Samtidig er det grunn til å tro at denne betinges av en nasjonsforståelse som reproduseres gjennom demokratisering og betoning av individuelle rettigheter.

Partiets liberale holdning til dobbelt statsborgerskap ble i første rekke begrunnet som et tiltak for å gi migranter rett til å føle tilhørighet der de bor. Det er mulig å tolke dette som uttrykk for den sosialdemokratiske rettferdighetsvisjonen operasjonalisert i en transnasjonal kontekst. Når man først har definert utvandrere som gyldige rettighetssubjekter fremstår det relevant, i

lys av det substansielle sosialdemokratiske rettferdighetsbegrepet, å institusjonalisere tilhørighet som en demokratisk rettighet. Dette for å gi alle individer – i et samfunn hvor internasjonal mobilitet betraktes som noe naturlig og positivt – *reelt* like friheter. Og som en forlengelse av dette: innfri migranters legitime krav på de samme rettigheter som majoritetsbefolkningen, til blant annet å opprettholde sin kulturelle identitet. Samtidig kan forestillingen om den svenske kollektive identiteten – en forestilling som på en og samme tid henter næring fra sosialdemokratisk tenkning og den svenske nasjonsforståelsen mer generelt – tenkes å ha bidratt til å motivere partiet til å forvalte denne rettigheten gjennom statsborgerskapet. Fra den kollektive identiteten kan man blant annet utlede en impuls til fornyelse og demokratisering. Statsborgerskapspolitikken anses som et viktig redskap for å videreføre og reproducere dette tankegodset.

Holdning til språkkrav

SAPs innvendinger mot språkkravet synes å være fundert i nær de samme normative vurderinger som lå til grunn i partiets argumentasjon for dobbelt statsborgerskap. SAP anser at Sverige – i en verden preget av internasjonal migrasjon – har en moralsk forpliktelse til å legge til rette for at også migranter kan føle tilhørighet der de bor. Språkkravet ble dels – og i likhet med løsningskravet – vurdert som en hindring for individers rett til tilhørighet. Det kan imidlertid også tolkes som avvisning av politikk som for det første oppfattes å være fundert i konservativt og udemokratisk tankegodt. SAP synes dels å legge til grunn språk som en kulturell markør og dermed språkkravet som et redskap for eksklusjon eller assimilasjon overfor grupper som skiller seg fra majoritetskulturen. Denne holdningen kan utledes både fra det sosialdemokratiske normative grunnsyn og den svenske nasjonsforståelsen, koblet med et transnasjonalt rettferdighetsbegrep. Det kan for det andre tolkes som avvisning av politikk som – i tråd med rådende ideer om statens rolle i politikk og samfunn – anses å bryte med individenes rett til selvbestemmelse. I dette tilfellet i lys av individets rett til å velge hvordan man tilegner seg språket.

8 Oppsummering og konklusjoner

Fra 1970-tallet kan man identifisere en bevegelse i ulik retning hos Arbeiderpartiet og Sosialdemokraterna – to tradisjonelt nære søsterpartier – i politikk som regulerer betingelser for fellesskap og sosial integrasjon, og i spørsmål der innvandring og innvandrere utgjør en sentral komponent. Denne empiriske observasjonen har dannet utgangspunkt for min analyse av Sosialdemokratiets møte med nye sosiale rammevilkår. Med utgangspunkt i norske og svenske parlamentariske debatter på 2000-tallet, har jeg studert de sosialdemokratiske partienes argumenter i spørsmål vedrørende kriterier for ervervelse av statsborgerskap. Følgende problemstillinger har strukturert sammenligningen av de to partiene:

- 1. Hvilke sosialdemokratiske ideer trekker partiene på i statsborgerrettslige debatter på 2000-tallet?*
- 2. Hvordan kan divergerende politikk forstås i lys av partienes felles ideologiske tradisjon?*
- 3. Hva kan forklare eventuelle forskjeller i argumentasjonen hos AP og SAP, i måten den sosialdemokratiske arven forvaltes og operasjonaliseres i møte med innvandringsspørsmål i dag?*

(1) Jeg argumenterte for at Ap i stor grad legitimerte sine argumenter opp mot den kontraktteoretiske, reformsosialistiske og velferdsideologiske arven innen sosialdemokratisk tenkning, mens SAP i større grad tok utgangspunkt i den etisk sosialistiske arven og folkhemsvisjonen. Dette representerer en klar tendens som gjorde seg gjeldende på tvers av de ulike statsborgerskapsdebattene. Ap fokuserte på prinsipper som fordelingslikhet og gjensidighet – tiltak for å sikre et moralsk og økonomisk bærekraftig system, samt på å, gjennom en paternalistisk og inngripende stat, beskytte innvandrernes grunntrygghet og effektivisere deres sosioøkonomiske integrasjon. Til sammenligning la SAP vekt på moralsk fremskritt gjennom å fremme egalitet på tvers av kulturell og nasjonal tilhørighet.

(2) Jeg argumenterte videre for at partienes relativt radikale sosiale målsetting i kombinasjon med deres styringsoptimisme er det som forener dem og som samtidig representerer den ideologiske kontinuiteten fra etterkrigstiden. Partiene har imidlertid konkludert ulikt i spørsmålet om hva det overordnede målet om ”sosial rettferdighet” innebærer i et flerkulturelt innvandringssamfunn. Mens Ap viderefører et tradisjonelt perspektiv der sosioøkonomisk

status representerer den mest sentrale og relevante sosiale inndelingen i samfunnet, er SAP av den oppfatning at politikken må innrettes mot konflikt og urettferdighet som er betinget av etniske og kulturelle rangordningsnormer. Implikasjonen er at Ap – for å fremme innvandrernes sosiale mobilitet – fokuserer på å effektivisere innvandrernes sosioøkonomiske integrasjon. SAP fokuserer derimot på tiltak som kan ivareta individenes spirituelle trygghet og integritet. Disse ”sosialdemokratiske” svarene gir ingen uttømmende forklaring på partienes politiske veivalg. De peker imidlertid mot noen bestemte institusjonelle løsninger. Målet om sosioøkonomisk rettferdighet synes å være forbundet med økt statlig kontroll i den sosioøkonomiske integrasjonsprosessen, mens målet om kulturell likeverd synes å være forbundet med et utvidet rettighetsbegrep. Partienes ulike forvaltning av det overordnede mål om ”sosial rettferdighet”, slik den kommer til uttrykk i debattene jeg har studert, kan oppsummeres som ulike syn på følgende tre forhold: det sosiale rettferdighetsmålet funksjon, forestilling om de samfunnsmessige ulikhetenes mest vesentlige strukturelle betingelser og holdning til hvem som er relevante rettighetssubjekter.

(3) Jeg lanserte partienes holdning til kollektiv nasjonal frihet som en potensiell nøkkelvariabel i søket etter den innvandringspolitiske divergensens ideologiske røtter – et meningsavvik som antagelig kan spores til partienes virke i land med til dels svært ulike historiske erfaringer og nasjonsbyggingsprosesser. Det er utenfor denne analysens rekkevidde å vurdere det fulle omfanget av hvordan og i hvilken grad denne variabelen påvirker partienes politikk. Jeg har imidlertid antydnet noen sannsynlige scenarioer. Fra disse kan man utlede at nasjonsforståelsene påvirker partienes holdning til nasjonalstatlige prinsipper og til statsborgerskapets funksjon. Samtidig synes de ulike nasjonsforståelsene å harmonere ulikt med partienes felles idetradisjon, og med rådende ideer og ideologiske strømninger felles for den vestlige verden.

Vedvarende prinsipiell betoning av nasjonalstatlige prinsipper, holdning om velferdsstatens økte betydning på bekostning av statsborgerskapets rettighetsaspekt samt ideologisk konsesjon til nyliberale ideer fremtrer som relevante forklaringsmodeller i forståelsen av Aps posisjon i statsborgerrettslige problemstillinger. Disse forhold kan forklare partiets holdningsendring og avgjørelse om å benytte statsborgerskapet instrumentelt til å effektivisere innvandrernes sosioøkonomiske integrasjon gjennom velferdsstaten (språkkrav) – en strategi som også har ideologisk forankring i den tradisjonelle sosialdemokratiske metoden for samfunnsendring. Samtidig kan de bidra i forståelsen av hvorfor dobbelt statsborgerskap – i

henhold til tradisjonelle sosialdemokratiske ideer om likebehandling og hensynet til moralsk bærekraft – ble avvist som en særrettighet.

Pragmatisk omgang med nasjonalstatlige prinsipper til fordel for individuelle rettigheter, holdning om statsborgerskapets rettighetsaspekt som revaluert samt ideologisk konsesjon til klassisk liberale ideer fremstår som relevante forklaringsmodeller i forståelsen av SAPs posisjon i statsborgerrettslige problemstillinger. Disse forhold fremtrer som avgjørende for at partiet – med utgangspunkt i et modernisert sosialt rettferdighetsmål – institusjonaliserte retten til tilhørighet (dobbel statsborgerskap) samt avviste politikk som kan utfordre individets spirituelle integritet og trygghet (språkkrav).

Det er viktig å presisere at observasjonene fra denne analysen i første omgang bør tillegges verdi som bidrag i en begrepsdannelsesprosess. I forlengelsen av dette vil det være relevant å kvalitetssikre eller kontrollere de angitte kausale mønstre mot historiske data. I denne analysen har jeg, ved hjelp av veletablerte teoretiske perspektiver, samt relevante opplysninger om de nasjonale historiske kontekstene, presentert og diskutert mulige forklaringsmodeller. Forklaringer av ideologiers eller ideers oppkomst og effekter bør ifølge Bergström og Boréus (2005: 157) ideelt også suppleres med andre metoder enn tekstanalyse. Som jeg var inne på innledningsvis synes partienes divergerende statsborgerskapsposisjoner å føye seg i rekken av liknende divergerende tendenser på beslektede områder. En studie av partienes innvandringspolitiske og sosialpolitiske orienteringer mer generelt kan imidlertid være nyttig for å avgjøre i hvilken grad de observerte forskjellene er betegnende for partienes politikk og normative posisjoner generelt. Denne analysen har vært innstilt på å generere nyanserte og aktørspesifikke forklaringer. Det kan imidlertid tenkes at casene sier noe vesentlig om møtet mellom tradisjonelle ”sosialdemokratiske” ideer og visse samfunnsmessige utviklingstrekk i den vestlige verden. Denne kunnskapen kan i så fall brukes som analytiske linser i studiet av andre sosialdemokratiske i møte med nye sosiale rammevilkår.

Litteraturliste

- Andersen m.fl. (1993). *Medborgerskap. Demokrati og politisk deltakelse*. Herning: Forlaget Systime.
- Aronson, Torbjörn (1989). *Konservatism och demokrati*. Stockholm: Nordstedts.
- Bauböck, R., Ersbøll, E., Groenendijk, K. & Waldrauch, H. (Red.) (2006). *Acquisition and Loss of Nationality: Policies and Trends in 15 European States. Summary and recommendations*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bergström, Göran & Kristina Boréus (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvitenskapelig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Berkling, Anna Lisa (1982). *Från Fram till folkhemmet: Per Albin Hansson som tidningsman och talare*. Stockholm: Metodica Press.
- Bernstein, E. ([1898] 1962). *Evolutionary Socialism*. New York: Schocken.
- Bjørklund, T. (1999). *Et lokalvalg i perspektiv. Valget i 1995 i lys av sosiale og politiske endringer*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Borevi, Karin (2002). *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Uppsala: Liber Förlag.
- Brandal, N., Bratberg, Ø. & Thorsen, D. E. (2011). *Sosialdemokratiet. Fortid-Nåtid-Framtid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brandal, N., Bratberg, Ø. & Thorsen, D. E. (2013). *The Nordic model of social democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bratberg, Øivind (2005). *Grand nations, grand ideas? Guiding principles in the foreign policy of Britain and France*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for Statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Brochmann, Grete (2002). "Statsborgerskap, medborgerskap og tilhørighet", i Brochmann, Grete, Borchgrevink, Tordis og Jon Rogstad: *Sand i maskineriet*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brochmann, Grete (2003). "Lykksalighetens rike og den nye etniske forstyrrelsen. Innvandring og det flerkulturelle Norge", i Frønes, Ivar og Lise Kjølørød (red.). *Det Norske Samfunn*, 4.utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Brochmann, Grete og Hagelund, Annikken (2005). *Innvandringens velferdspolitiske konsekvenser: Nordisk Kunnskapsstatus*. Rapport utarbeidet for Nordisk ministerråd, København.
- Brochmann, Grete og Hagelund, Annikken (2010). "Del 1 Innledning: velferdsstat, nasjon, innvandring", i Brochmann, G. og Hagelund, A (red.). *Velferdens grenser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brochmann, Grete og Seland, Idunn (2010). "Citizenship Policies and Ideas of Nationhood in Scandinavia". *Citizenship Studies* 14 (4): 429-443.

- Brottveit, Ånund, Britt Marie Hovland & Olaf Agedal (2004). "17 mai-toget gjennom historia & Nasjonale symbol i møte med EU", i Brottveit, Å., Hovland, B. M. & Agedal, O. (red.) *Slik blir nordmenn norske. Bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*. Oslo: Unipax.
- Brubaker, Rogers (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bryder, Tom (1985). *Innehållsanalys som idé og metod*. Åbo: Åbo Akademi.
- Collier, David (1993). "The Comparative Method", i Finifter, A. W. (red.). *Political Science - The State of the Discipline II*. Washington D.C.: American Political Science Association.
- Crossman, R. H. S. (1952). «Towards a philosophy of socialism», i R. H. S. Crossman (red.). *New Fabian Essays*. London: Turnstile Press.
- Eagleton, Terry (1991). *Ideology: An Introduction*. London & New York: Verso.
- Faist, Thomas (2007). "Ch.1: The Fixed and Porous Boundaries of Dual Citizenship", i Faist, T. (red.). *Dual Citizenship in Europe*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Freeman, Gary P. (2004). "Immigrant Incorporation in Western Democracies", *International Migration Review* 38 (3): 945-969.
- Geertz, Clifford (1994). "Ideology as a Cultural System", i Eagleton, Terry (red.). *Ideology*. London & New York: Longman.
- George, Alexander L. & Andrew Bennett (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Gerring, John (2007). *Case study research: principles and practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gustafsson, P. (2005). "International Migration and the National Belonging in The Swedish Debate on Dual Citizenship", *Acta Sociologica* 48 (1): 5-19.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hagelund, Anniken (2002). "Problematizing Culture: Discourse on Integration in Norway", *Journal of International Migration and Integration* 3 (3+4): 401-415.
- Hagelund, Anniken (2003). "A matter of decency? The Progress Party in Norwegian immigration politics", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29 (1): 47-65.
- Hansen, Randall & Patrick Weil (2001). "Introduction: Citizenship, Immigration and Nationality: Towards a Convergence in Europe?", i: Hansen, Randall & Patrick Weil (red.). *Towards a European Nationality: Citizenship, Immigration and Nationality Law in the EU*. Basingstoke: Palgrave.
- Heywood, Andrew (2003). *Political Ideologies. An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Heywood, Andrew (2010). *Political Ideologies. An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Holm, Lærke Klitgaard (2006). "Migration, national tilhørsforhold og statsborgerskab: Forskelligt syn på dobbelt statsborgerskab i Danmark og Sverige", i Hedetoft, Ulf, Petersson, Bo & Lina

- Sturfelt (red.). *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark og Sverige*. Gøteborg: Makadam Förlag.
- Holsti, Ole R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. London: Addison-Wesley Publishing Company.
 - Jacobson, D. (1995). *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: John Hopkins University Press.
 - Johansson, Alf W. (2001). *Vad är Sverige?*. Stockholm: Prisma.
 - Karleby, Nils (1976). *Socialismen inför verkligheten*. Stockholm: Tiden.
 - Kymlicka, Will (2003). "Immigration, Citizenship, Multiculturalism: Exploring the Links", i Spencer, Sarah (red.). *The Politics of Migration. Managing Opportunity, Conflict and Change*. Massachusetts: Blackwell Publishing.
 - Laclau, E. og Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist strategy*. London: Verso.
 - Larsson, Reidar (1990). *Politiska ideologier i vår tid*. Lund: Studentlitteratur.
 - Lijphart, Arend (1971). "Comparative politics and the comparative method", *American Political Science Review* 65: 682- 693.
 - Lyotard, J. -F. (1984). *The Postmodern Condition: The Power of Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
 - Mair, Peter & Cas Mudde (1998): The Party Family and its Study, *Annual Review of Political Science* 1: 211-229.
 - Marshall, T.H. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge.
 - Midtbøen, Arnfinn Haagenen (2008). *Innvandringens ideologiske konsekvenser: årsaker til og implikasjoner av statsborgerrettslig divergens i de skandinaviske landene*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
 - Midtbøen, Arnfinn Haagenen (2009). "Statsborgerrettslig divergens i Skandinavia – En teoretisk utfordring", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 25 (4): 307-330.
 - Midtbøen, Arnfinn Haagenen (2011). «Postnasjonal nødvendighet eller nasjonens retur? Holdninger til dobbelt statsborgerskap i de skandinaviske landene», i Eriksen, T. H. & Næss, H. E. (Red.). *Kulturell kompleksitet i det nye Norge*. Oslo: Unipub.
 - Mouffe, Chantal (1993). *The Return of the Political*. London: Verso.
 - Nordhaug, Steinar (2000). *Tilknytning og privilegier: En studie i fremveksten av norsk statsborgerrett*. Hovedfagsoppgave I historie, NTNU.
 - NOU 2000: 32. *Lov om erverv og tap av norsk statsborgerskap (statsborgerloven)*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
 - Ot.prp. nr. 28 (2002-2003). *Om lov om introduksjonsordning og norskopplæring for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven)*.
 - Ot.prp. nr. 41 (2004-2005). *Om lov om norsk statsborgerskap (statsborgerloven)*.

- Pocock, J. G. A. (1973). *Politics, Language and Time*. New York: Atheneum.
- Poulsen, Jørgen (1996). "Retfærdighed og/eller fællesskab – et grundrids af politisk filosofi", i *Politica* 28 (2): 128-145.
- Prop. 1999/2000:147. *Regeringens proposition, Lag om svenskt medborgarskap*. Kulturdepartementet.
- Rawls, John (1970). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, P. Stuart (2001). "Internasjonal politisk teori", i Hovig, Jon & Malnes, Raino (red.): *Normer og makt. Innføring i internasjonal politikk*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Seip, Anne Lise (1994). *Veiene til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920-1975*. Oslo: Gyldendal 1994.
- Sejersted, Francis (2005). *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax Forlag.
- SOU 1999: 34 *Svenskt medborgarskap. Slutbetänkande av 1997 års medborgarskapskommitté*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Soysal, Yasemin (1994). *Limits of Citizenship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Spånge, Mikael (2007). "Pragmatism All the Way Down? The Politics of Dual Citizenship in Sweden", i Faist, Thomas (red.) *Dual Citizenship in Europe. From Nationhood to Social Integration*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Steffen, Gustaf (1920). "Some Viewpoints on the Socialization Question". *Manuscript in the records of the Socialization Committee*. Riksarkivet, Komm. NO 354.
- Thagaard, Tove (2002). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tilton, Tim (1991). *The Political Theory of Swedish Social Democracy*. Oxford: Clarendon Press.
- Tingsten, Herbert (1967). *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Waldrauch, Harald (2006). "Acquisition of Nationality", i Rainer Bauböck, Eva Ersbøll, Kees Groenendijk og Harald Waldrauch (red.). *Acquisition and Loss of Nationality: Policies and Trends in 15 European Countries. Volume 1: Comparative Analysis*. Amsterdam University Press.
- White, Stuart (1999). «Rights and responsibilities: a social democratic perspective», i Andrew Gamble og Tony Wright (red.). *The New Social Democracy*. Oxford: Blackwell.
- Yin, Robert K. (1994). *Case study research. Designs and methods*. London: Sage.

Vedlegg: oversikt over empirisk materiale

Norske debatter om språklige naturaliseringskrav:

- (1) 23.11.2004: *Odelstingsprotokoll*: Innstilling fra kommunalkomiteen om lov om endringer i introduksjonsloven mv. (utvide til 600 t.)
- (2) 11.05.2006: *Stortingsmøte*: Innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Per-Willy Amundsen, Åge Starheim og Ib Thomsen om språk- og kunnskapskrav i forbindelse med innvilgelse av statsborgerskap.
- (3) 03.06.2009: *Stortingsmøte*: Innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Bent Høie, Jan Tore Sanner og Torbjørn Røe Isaksen om klarere krav – økt toleranse.
- (4) 08.6.2011: *Stortingsmøte*: Innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om endringer i introduksjonsloven og statsborgerloven.

Norsk debatt om dobbelt statsborgerskap:

- (2) 31.05.2005: *Odelstingsprotokoll*: Innstilling fra kommunalkomiteen om lov om norsk statsborgerskap (statsborgerloven).

Svenske debatter om språklige naturaliseringskrav:

- (1) 21.02.2001: *Kammarens debatt*: Protokoll 2000/01:70. Lag om svenskt medborgarskap.
- (2) 08.11.2002: *Riksdagens snabbprotokoll*. Protokoll 2002/03: 14
- (3) 28.11.2002: *Riksdagens snabbprotokoll*. Protokoll 2002/03: 25
- (4) 13.06.2003: *Partiledardebatt*.
- (5) 27.03.2003: *Integrationspolitik*.

Svenske debatter om dobbelt statsborgerskap:

- (1) 21.02.2001: *Kammarens debatt*: Protokoll 2000/01:70. Lag om svenskt medborgarskap.
- (2) 28.11.2002: *Riksdagens snabbprotokoll*. Protokoll 2002/03: 25